

JAKAB RÉKA

Az ugod-vadkerti fürdő a reformkorban

UGOD VESZPRÉM MEGYE PÁPAI JÁRÁSÁBAN, Pápától mintegy 10 km-re Keletre fekszik az Északi-Bakony kisalföldi lábánál. Élővize a falu mentén folyó Öreg-Séd. Története a késő Árpád-kor óta folyamatosan ismert, nevét a XIII. században élt Csák nembéli Ugod, bakonyi örökös ispánról kapta. Az ugoi uradalom központja az ugoi vár volt, mely a középkorban a Bakony többi várához hasonlóan védelmi funkciót töltött be, majd a XVII. század első harmadára elveszítette jelentőségét és elhanyagolttá vált.

A várhoz tartozóként — egyéb településekkel együtt — 1527-ben és később is említett Ugod mint *oppidum* szerepelt. Lakossága éppen a vár jelenléte miatt élvezett különleges státust. A vár a XVI. században a Nádasdy család kezére jutott. Nádasdy Tamás a század végére megerősítette a vár védelmi állapotát és őrséggel látta el. 1608-ban privilégiumot adott ki, melynek értelmében mindazok, akik Ugodra jönnek lakni, földet, erdőt, rétet kapnak és személyükre nemességet. Ők ezért a vár védelmét biztosítják, szükség esetén házanként egy lovast vagy egy gyalogost állítva ki.

A várat övező helység folyamatosan oppidum ranggal bírt 1527 és 1658 között, tehát addig, amíg a vár védelmi szerepe fennállott.¹

Az ugod-devecseri uradalmat, melyet később a pápai uradalomhoz csatoltak, az Esterházy-család a XVII. század közepén szerezte meg az eladósodott végelai Horváth-családtól. Egy 1670-ben tett birtokosztály alapján a Pál nádor hercegi címre emelése után is grófi rangban maradó ág tulajdonába került az uradalom.² 1721-ben Ugodot még oppidumként említik, de a huszas évektől az uradalom központja már egyértelműen Pápa. Ugod az uradalom részeként nem különbözik a többi birtoktól; lakói parasztgazdák, akik telkeiken gazdálkodva földesuruknak adót fizetnek.³ A XIX. században Ugod a pápai uradalmon belül az ún. „ugodi jószág” üzemgazgatási központja. Mintegy 11000 kat. holdjával az uradalom legnagyobb határú községei közé tartozott.

Az Esterházy-család jövedelmeinek biztosításán kívül Ugodnak nem volt különösebb jelentősége környéke számára. Ez a helyzet a reformkorban megváltozott, és az uradalom egyik falujából Pápa vidékének leglátogatottabb és legkedveltebb, élénk forgalmú, szórakozási lehetőséget nyújtó helye lett. Köszönhette mindezt a XIX. század elején feltörő savanyúvíz forrásának.

Ám ahhoz, hogy egy forrásból a környék legforgalmasabb fürdője váljék, több tényező együttes hatására volt szükség. A korszak mentalitása, divatja kedvezett a

¹ ILA-KOVACSICS 1964. 380.

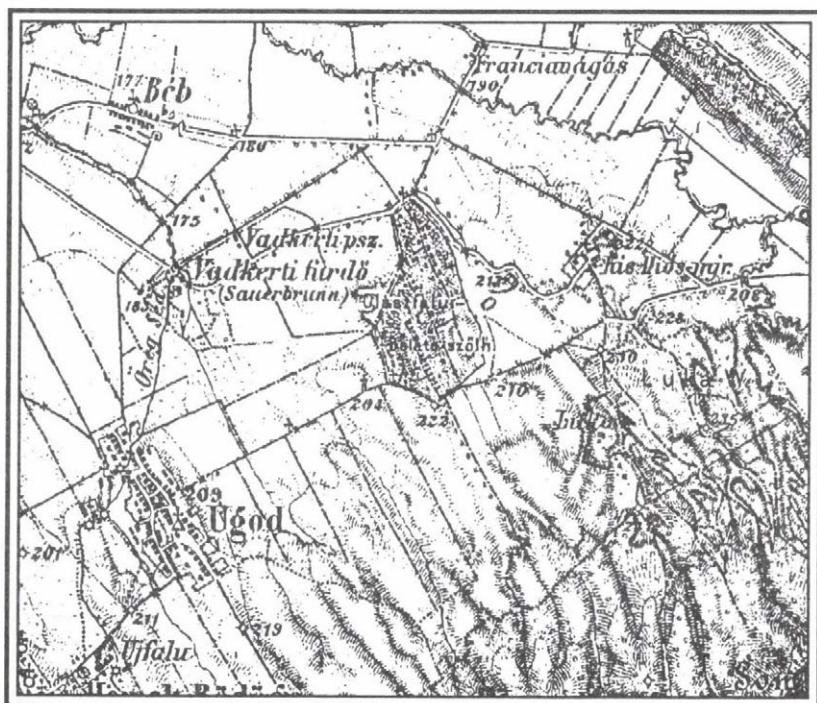
² FÜLÖP, 1994. 228.

³ FÜLÖP 1994. 236.

fürdőre járásnak. A XIX. század első felében kezdik fürdővé kiépíteni a korábban csupán ivóvizük miatt látogatott helyeket, építik meg az első fürdőépületeket. Az ugodi fürdő kialakulásában meghatározó szerepe volt a földesúrnak, aki valószínűleg jó jövedelmet ígérő befektetésként tekintett a bérletként működtetett fürdőre. Ő maga egyébként nem látogatta.

Az eddig nem kutatott ugodi fürdő azért is érdemel figyelmet, mert vendéggöre alapján nem a paraszti fürdők sorába tartozik. Ugyanakkor nem is hasonlítható össze a majd főleg a dualizmus idejére kiépülő, a felsőbb társadalmi rétegek körében divattá váló, híresebb fürdőkkel sem. Ugodot e két kategória között elhelyezkedő, a vidéki városi polgárságot, kis- és középnemességet, az iparos-kereskedő réteget kiszolgáló lokális fürdőként tarthatjuk számon.

Dolgozatunkban ezt kívánjuk bemutatni a XIX. század negyvenes éveinek elejéről fennmaradt vendéggönyv⁴ elemzésével, mintegy társadalmi keresztmetszetet adva a fürdőközönségről.

Ugod és környéke (1882/1883, részlet) (1:75000)

⁴ Az Ugodi Fürdő Rt. számadáskönyve 1840–1844. DREK, Kézirattár. O. 856. (Továbbiakban Számadáskönyv.)

Az ugori fürdőről nem rendelkezünk olyan bőséges és változatos forrásanyaggal, mint például Balatonfüredre nézve. Ott a fürdőt működtető tihanyi apátság gazdasági iratai, számadásai a fürdő minden bérleményéről tartalmaznak adatokat. Ezen kívül országos forgalma miatt bővelkedik leírásokban, melyeket különböző színvonalú útleírásokban, szépirodalmi művekben, magánfeljegyzésekben találunk. Ezzel szemben az ugori fürdő működéséről csak az egyik bérlő számadásai tájékoztatnak. A vendégházat bérlő Ugori Fürdő Rt. vendégkönyve és a benne szereplő jövedelmek pusztán a vendégszobákról és a kávéházról nyújtanak információt. A fürdő egyéb tartozékainak hasznosításáról néhány elszórt adatból és más fürdők analógiájából alkothatunk képet.

Az Ugodon megforduló vendégek beazonosításához és társadalmi státuszuk meghatározásához *Hudi József* Pápa város önkormányzatairól írott tanulmányait és a tisztségviselőkre vonatkozó adatait használtuk fel.⁵

AZ UGODI FÜRDŐ IRODALMÁRÓL

Az általunk ismertetendő fürdőről nem született annyi leírás, mint a reformkor más, forgalmasabb fürdőiről, ez azonban nem jelenti azt, hogy a kortársak ne szerezhetek volna tudomást létezéséről.

A fürdő a környék — főleg Pápa — lakosságán kívül szélesebb körben először az orvos-vegyész-botanikus társadalom figyelmét keltette fel, mint vizsgálódásaik, kísérleteik lehetséges terepe. Megállapítható, hogy a szakmai és egyéb folyóiratokban tett közlések alapján a források keletkezése után igen rövid időn belül ismertté vált az ugori víz a szakma körében. A harmincas-negyvenes években szinte minden fontosabb folyóiratban találkozunk Ugoddal és az ekkor kiadott, Magyarország gyógyvízeiről szóló összefoglaló munkákban is szerepel az ugori fürdő. Zsoldos János Veszprém megyei főorvos már 1827-ben közölt írást a fürdőről a hazai lapokban, őt követően Cseresnyés Sándor, szintén Veszprém vármegyei főorvos a különböző folyóiratokban, majd egy külön kis könyvben ismertette az ugori fürdőt.⁶ Az ő munkáik alapján Fényes Elek is említést tett földrajzi-statisztikai országleíró könyvében az ugori forrásokról.⁷ Ezután két másik orvos közölt leírást az ugori fürdőről és gyógyvizéről. Török József, a debreceni református kollégium vegytan tanára egy 1845-ben meghirdetett pályázatra készített, 1848-ban megjelent⁸ munkájában foglalkozott az ugori gyógyvízzel és fürdővel. Wachtel Dávid soproni orvos fürdőkről szóló összefoglaló műve

⁵ HUDI 1994., 1995. Ezúton is köszönetet mondunk Hudi Józsefnek, hogy felhívta figyelmünket a dolgozatunk elsődleges forrását képező fürdői számadáskönyv létezésére és lehetővé tette kutatását.

⁶ CSERESNYÉS SÁNDOR: Magyar Kurfr. 1834. Tavaszutó 25-én; Az ugori sós, vasas, gyantáros, ibolyos, hideg forrásokról. Pápa, 1841.

⁷ „Savanyúvíz és fürdő van Ugodnál, Pápához keletre 5 óranegyedre, mely két ásványos vízzel b. e. Zsoldos János Veszprém megyei főorvos 1827-ben a magyar és német újságokban, 1834-ben pedig ugyan-csak Veszprém megyei főorvos Cseresnyés Sándor úr újságokban a magyar közönséget értesítették, végre 1838-ban Tognio Lajos pesti egyetemi oktató szinte Csersnyés úrral az ugori víznek mivoltát, alkotórészeit és hasznait vizsgálat alá vévén, arról hírlapokban tudósítás tétetett.” FÉNYES 1841. I. 404.

⁸ KÓSA 1999. 34.

Török József munkájának második kiadásával egyszerre, 1859-ben jelent meg. Ebben a könyvében bőséges leírást közölt Ugodról, de akárcsak Török, ő is elődei írásait használta fel.⁹ A korai beszámolók közé tartozik Lengyel Dániel pesti orvosé, aki *Fürdői zsebkönyvében*, mintegy hatszáz fürdő és forrás közt, ismertette az ugodit is.

A dualizmus idején, amikor a fürdőirodalom kibontakozásával, a balneológiai társaság megalakulásával és annak könyvsorozata beindulásával egyre több fürdőről szóló könyv, brosúra jelent meg, Ugodon valószínűleg már nem működött fürdő. Ha pedig még működött, különösebb jelentősége országos viszonylatban nem volt, ugyanis az ekkor íródott komolyabb balneológiai munkákban említés szintjén sem találjuk. Chyzer Kornél és Bolaman István a század utolsó évtizedeiben írt áttekintő, részletes műveikben a savanyúvizek leírására szentelt külön fejezetben nem szólnak Ugodról.¹⁰

Az orvosi és balneológiai szakirodalmon kívül szintén a harmincas-negyvenes évekből származnak azok a leírások, melyeket az Ugodon megfordult vendégek közöltek önálló útleírásban, vagy a korabeli országos újságok levelező rovataiban.

A nem túl bőséges ugodi fürdőirodalom alapján elmondható, hogy Ugod elsősorban a környék lakóinak körében volt ismert és bírt jelentőséggel, másrészt a figyelmes lapolvasó közönség is tudomást szerezhetett a fürdő létezéséről és jellegéről, s ha akarta, fel is kereshette.

FÜRDŐÉLET A REFORMKORBAN

A dualizmus időszakára teljességében kibontakozó hazai fürdőélet a XVIII. század végén még mint gyógyidegenforgalom indult meg, melyet II. József idején kezdtek államilag szabályozni. Az elsősorban gyógykúrák miatt tett fürdőlátogatások a XIX. század második felére a polgárosuló életforma részeként szórakozási formává alakultak. A család eredeti környezetét elhagyva, távolabbi helyre utazva, új társaság körébe került, ahol új ismeretségeket köthetett. A fürdők tehát már nem pusztán gyógyhelyek voltak, amelyeket kizárólag egészségügyi okokból kerestek fel, hanem a szórakozás nyári „kihelyezett” színhelyei. Ennek megfelelően fejlődtek, bővültek a fürdő által nyújtott szolgáltatások a korszak folyamán, és az új igények (szórakozás) szerint épültek ki maguk a fürdők is. A szálláshelyek mellett elmaradhatatlan kezd lenni a táncterem, a kaszinó vagy a kávéház.

A legtöbb gyógyfürdő feudális tulajdonban volt, mely tény egy ideig akadályozta fejlődésüket. Később a tulajdonosok egyre inkább bérbe adták a földjükon levő forrást vagy fürdőt és bérleti formában működtették. Így általában nem fűződött érdekük a fejlesztéshez. Ugod ebből a szempontból szerencsésnek mondható, hiszen éppen földesurának köszönhetette, hogy a feltörő források körül forgalmas fürdő épült ki.

⁹ DAVID WACHTEL: Ungarns Kurorte und Mineralquellen. Oedenburg, 1859.; TÖRÖK JÓZSEF: A két Magyarhaza első rangú gyógyvizei és fürdőintézetei. Debrecen, 1859.

¹⁰ BOLEMAN ISTVÁN: Magyar fürdők és ásványos vizek. Bp., 1896., CHYZER KORNÉL: Magyarország gyógyhelyei és ásványvizei. Sátorlajújhely, 1885.

Helyzete ilyen értelemben hasonlítható a balatonfüredi és a hévízi fürdőéhez, melyek esetében szintén a tulajdonos kezdeményezte fürdő építését. Füreden a tihanyi apát javaslatára kezdtek a források környékét fürdőteleppé alakítani még a XVIII. század közepén. Elsőként fürdőház és vendéglő épült a betegek kiszolgálására, s Füred hamarosan az ország kedvelt fürdőinek sorába lépve a Dunántúl legelőkelőbb, legforgalmasabb fürdőjévé nőtte ki magát, melyet mind a magyar, mind az osztrák főváros tehetősebb lakói előszeretettel látogattak. Hévízen Festetics György, Keszthely birtokosa 1795-ben tervekkel készíttetett a tó körüli fürdőhely kiépítésére. A következő évre már fürdő-rendszabályt is szerkesztenek, melyben a fürdőház mellett lacikonyhát, istállót, kocsisínt, tánc- s kuglizóhelyet, parkot említenek.¹¹ A fürdő, amely az ugodihoz hasonlóan a reformkorban a környező települések, elsősorban a keszthelyi lakosság helyi fürdőjének számított, a földesúr 1819-ben bekövetkezett halála után — gondoskodás hiányában — pusztulásnak indult, és a később oly híressé váló fürdő csak a múlt század hatvanas éveiben épül ki újra.

A reformkorban a Dunántúlon kevés ismert és forgalmas fürdő működött. A füredin kívül két Vas megyei savanyúvíz körül kiépült fürdőt látogattak nagyobb számban vendégek: a tarcsait és a sóskutit. Mindhárom fürdő nagyobb volt az ugodinál. Tarcsán a reformkorban vendéglő és 97 szobás vendégház, Sós-kúton 62 szobás emeletes fürdő működött.¹² Ezeken kívül már működött a XIX. század második felére jelentőssé váló két másik fürdő is, a soproniak kedvelt fürdője Balfon és a dél-dunántúli részen Harkányban, melynek vonzásköre a horvátországi részekre is kiterjedt.¹³ Ennek ellenére a huszas évek végére – harmincas évek elejére megfelelő színvonalal kiépülő ugodai fürdő főként a Pápa környéki, Győr megyei, de a távolabbi Vas megyei vendégek egy részét is elvonta az említett fürdőről.¹⁴

A parasztság, a nép fürdőzéséről a XVIII–XIX. századot megelőzően is van tudomásunk. Közvetlen összefüggés állapítható meg a búcsújáróhelyek és fürdők látogatása között, illetve a forrásvizek gyógyító erejébe vetett bizalom és ezekhez társuló csodás gyógyulás képzete között. A búcsújáróhelyek és fürdők kialakulásának viszonylatában kölcsönösség érvényesül. Egy-egy búcsújáróhelyen általában találunk gyógyrejtőnek tartott forrást, „szent kutat”, ugyanakkor előfordul, hogy egy korábban gyógyvize által látogatott hely búcsújáróhellyé alakul. A polgári életforma részeként kialakuló fürdőélet múlt századi megjelenésével nem tűnnek el a parasztfürdők. Létezésükről a Dunántúlon is tudunk. A Bakonyban, nem messze Ugodtól, Bakony-szentlászlón feltörő kénes hévizet a környék lakói már a XVIII. század második felében rendszeresen látogatták. Az itt épült fürdő — akárcsak az ugodai — Esterházy

¹¹ SINGER 1872., Lipták 1972.

¹² HUDI 1889. 111.

¹³ Történetükre vonatkozóan ld.: GÜNTNER Péter: A balfi fürdő története (1865–1914). Soproni Szemle 1998. 228–246., valamint SZITA László: Harkány fürdőtörténete 1823–1973. Harkány, 1973.

¹⁴ Pesty Frigyes Naggyimótnál az alábbi leírást adja: „E falutól ½ órányi távolságra van Vadkert fürdő és Savanyú víz, amely másképpen Ugodi fürdő név alatt ismeretes, hol Májustól egész Szeptemberig nemcsak a Pápa közelében levők találják fel leginkább vásárnapokon át mulató helyeiket, hanem más környékekről is jönnek ide némely betegségekben sýnlódók fürdeni és magokat orvosoltatni. Így például Sopron megyéből és Rába-közből minden nyáron megszoktak (...) jönni.” VeML Mikrofilmgyűjtemény. Pesty Frigyes helységnévtára. 1864. 7. 305–310.

birtokon feküdt, kiépülését itt is a földesúr segítette elő. A fürdőház 12 fürdőkabinból állt, egyenként két-két káddal ellátva, továbbá volt egy vendégház néhány szobával a fürdővendégek részére, biliárdszalonnal és táncteremmel.¹⁵ Főleg a nyári hónapokban, vasárnaponként látogatták a forrást és a helyben lakó chirurgussal köpölyöztették magukat, szívatták vérüket. A falu lakói a forrás vizét naponta használták.¹⁶ A Zánka melletti Vérkút fürdőjét, ahol fürdőház, kocsmá és borbélymester is működött, a füredi fürdő kiépülése után is szívesebben látogatta a köznép.

A reformkori fürdők mindennapjairól, a fürdőzés mellett kínált szórakozási lehetőségekről, valamint egy nyári fürdőnap eltöltéséről, egyáltalán a fürdőzési szokásokról szintén a füredi leírásokból szerezhetünk tudomást.

A fürdőn való tartózkodás elsődleges célja általában a gyógyüdülés volt. Ennek legfontosabb részét az ivókúrák, illetve a hideg- vagy melegvizet fürdés alkották. A kúrák egyhangúságát megszakítandó, a napokra vagy hetekre fürdőre utazó vendégek számára a fürdők — az idő könnyed eltöltése érdekében — változatos programokat kívántak nyújtani. Emiatt lesz elmaradhatatlan tartozékká a kávéház vagy kaszinó, a vendéglő, a kocsmá, nagyobb helyeken a színház és a kellemes sétákra alkalmas ligetek, angolparkok.

Bár nem gondoljuk, hogy egy balatonfüredi nyári nap eltöltésének lehetőségei minden vidéki fürdőre vonatkoztathatóak lennének, a nap eltöltésének menete hasonlóan alakulhatott a fürdők többségében. A napirend a gyógykúra menetéhez igazodott, ha pedig valaki pusztán az üdülés végett érkezett a fürdőre, saját kedve szerint alakíthatta napi programját. Legfennebb a lehetőségek hiánya szabott korlátokat a szórakozásnak.

Balatonfüreden, a reformkor tipikus fürdőjében korán reggel, zenés ébresztésre keltek a vendégek. A kúra részeként először is egy pohár savanyúvizet fogyasztottak, majd korai sétára indultak. Dél előtt tíz óra után kezdődött el a fürdés, ha az időjárás megfelelő volt. Egy-egy fürdés orvosi előírás szerint 10-20 percig tartott. Ezt korai ebéd követte, délután pedig ki-ki szabadon választott programot magának. Ez a napszak alkalmas volt szieszta, kártyázásra, vagy akár kirándulásra is a fürdőhely környékén. Akadtak, akik a délutánt is fürdással töltötték. Késő délután még egy ivókúrát tartottak, majd a vacsorát követően megkezdődött a fürdői élet legizgalmasabb része, az esti táncmulatságok, az ismerkedések legfőbb színtere.¹⁷

¹⁵ „Es befindet sich hier ein Badehaus mit 12 Kabineten zu je zwei hölzernen Wannen und eines mit einer Kupferner, ferner ein Gasthaus mit einigen Zimmern für Badegäste, Billiard und Tanzsaal. Alles befinden sich in [...] Garten. [...] Die Anstalt gehört den noch ungetheilten Erben des Grafen Paul Esterházy, es ist daher zur Hebung des Badeortes, selbst wenn er Berücksichtigung verdiente, vorder Hand wenig Aussicht vorhanden.” WACHTEL 1859. 95-96.

¹⁶ VAJKAI 1955. 80.

¹⁷ HUDI 1989. 127-128.

AZ UGODI FÜRDŐ LÉTREJÖTTE ÉS LEÍRÁSA

Az ugodi savanyúvíz legkorábbi említését az Esterházy-levéltár iratai között találjuk, egy Bolemann Lipót „gyógyszerérmester” (*Pharmaciae magister*) által 1823. szeptember 9-én kiállított bizonyítványban, melyben a víz vegyi összetételének vizsgálati eredményét közli.¹⁸

Az ugodi fürdő megnyitásának pontos időpontját nem ismerjük, a források alapján csak hozzávetőlegesen állapíthatjuk meg. Az mindenestre kijelenthető, hogy a huszas évek elején kezdték kiépíteni, fénykora pedig a reformkorra tehető. Későbbi működését elszórt adatok alapján rekonstruálhatjuk és a század nyolcvanas éveit végigkövethetjük.

A forráshely fürdővé való kiépülése a víz vegyi összetételének megvizsgálása utáni évekre tehető, amely során megbizonyosodtak a víz egészségügyileg jótékony hatásáról. A fürdőről szóló leírások közül mindössze egy közöl pontos évszámot a fürdő megnyitását illetően. Wachtel Dávid soproni orvos, aki Magyarország gyógyvizeinek számbavételekor Ugodról is írt ismertetést, azt állította, hogy az Esterházyak még közvetlenül 1823-ban, a víz minőségi vizsgálata után megépítették a fürdőépületeket.¹⁹ Wachtel pontosnak látszó értesülése a fürdő felépüléséről semmiképpen sem jelenti azt, hogy a fürdőzés már 1823-ban megindult. Bolemann elemzésére 1823. augusztus végén került sor, melynek eredményéről szeptemberben állított ki bizonyítványt, tehát a fürdőszézon végén. Mindezek alapján megállapítható, hogy a fürdő legkorábbi működése 1824-re tehető. Így aztán 1828-ban az ugodi lakosság összeírásakor, a lakosság foglalkozását, megélhetési lehetőségeit, szolgáltatásait tárgyaló — az összeíráshoz csatolt — részben már említik az ugodi fürdőt „*Thermae Ugodiense*” néven, mint amely nyaranta a helyi lakosság számára kereseti lehetőséget nyújt.²⁰

A források keletkezéséről és a fürdő kiépüléséről, valamint annak jellegéről, tartozékairól több korabeli leírást is találunk. Azt hihetnénk, hogy a múlt század első felében egy bakonyi kis faluban kezdetleges felszereltségű, fürdőnek csak túlzással nevezhető, forrás köré csoportosuló épímenyeket találunk. Ezzel szemben Samuel von Ludvig községi születésű újságíró, aki magyarországi körútja során az 1831-es kolerajárvány idején elrendelt vesztézház miatt Pápa környékén volt kénytelen tartózkodni, meglátogatva Ugodot, egy a kényelemnek és a célnak teljes mértékben megfelelő fürdőt talált ott. Az utazó először a hely fekvését dicsérte, majd a felépült fürdő belső felszereltségét, az épületek csinoságát, melyeket újonnan épülteként említ. A fürdő mellett kedves kis park volt a sétálni vágyók részére. A fürdőnél ele-

¹⁸ MOL. capsza 64. No. 160.

¹⁹ WACHTEL 1859. 96. Wachtel Dávid fürdőleírása előtt több fürdőismertetés is megjelent Ugodról, melyek többnyire egymást másolták, legfőbb kisebb részletekkel egészítve ki a korábbiakat. Wachtel szinte szó szerint átvette az öt megelőző leírását. Talán soha nem is járt Ugodon.

²⁰ „Incolae possessioni huius habent merendi modum in territorialibus silvis Bakonyiensibus tempore hyemis de anno in annum exerceri solita lignorum sectione, occupantur praeterea (...) quam ipsam et ad loca remota devertere assolvit, et in quantum *Thermae Ugodiense*, in vicinia possessioni huius situantur, et hic tempore aestati exiguam merendi occasionem habent.” *Conscriptio regnicolaris in possessione I. Comitatus Wesprimiensis ingremiata Ugod.* MOL. N 26. B 201-208.

gendő szállás állt a több napot üdülni vágyók rendelkezésére. Ludvigh rögtön összehasonlítja az ugodi fürdőt a forgalmasabb, többek által ismert balatonfüredivel és meglepődve tapasztalja, hogy az ugodi fürdőkabinok — bár nem elegánsak — tágasak, tiszták és sokkal jobbak, mint a fürediek. A forrásból feltörő savanyúvíz fürdésre is alkalmas volt, azaz ily módon is jótékony hatást fejtett ki az emberi szervezetre. A Magyarországot beutazó Ludvigh dicsérte a földesúr, Esterházy eddigi áldozatát, amellyel a vidék számára szórakozási lehetőséget teremtett, de azt is hozzá tette, hogy a jövőben még sok gondot kell fordítania a fürdőre.²¹

Cseresnyés Sándor pápai orvos, Veszprém megye tisztí főorvosa, a pápai kaszinó részvényes tagja, aki maga is megfordult Ugodon, kis könyvecskéjében elsősorban az ugodi vizeknek a gyógyhatását írta le, de bőséges leírást adott magáról a fürdőről is. Az ő leírásából szerzünk tudomást a források keletkezéséről.

A hagyomány úgy tartotta, hogy Ugodon a bébi határban már a török hódoltság idején is voltak gyógykutak, amelyek az idők során feledésbe merültek. 1801-ben egy árvíz során az elsodort bébi malom helyén keletkezett, náddal borított tavacska kiszáritása után a fenékről három savanyúvíz-forrás tört fel. A lakosság csakhamar felfedezte és gyógyító hatást tulajdonítva a forrásvizeknek, használni kezdte. 1813-ra a kutak vize megfogyatkozott és a források kiapadással fenyegettek. Mivel azonban a savanyúvíz fogyasztására továbbra is igényt tartott a lakosság, az uradalom elrendelte, hogy a kutak mentén mélyebbre ássanak. Az ásás során további bőséges víztartalékokra akadtak a mélyben, valamint olyan cserfából készült, megkövesedett kávékra, amelyek arra utaltak, hogy a forrásokat korábban is ismerték és használták.²²

1825-ben a földesúr egy francia mestert, Bardiót újabb fúrások elvégzésével bízta meg. Az ekkor végzett munkálatok során olyan kút keletkezett, melyből „10 első perc alatt két akónyi jegecztiszta, italul használt savanyú víz szökik fel.”²³ „A kérdéses kutat oly géppel csináltatta meg (tudniillik a földesúr), hogy abból télen nyáron egyaránt folyvást ömlik a jó víz, (...) csak frisseben jó savanyú.”²⁴ Az ivóvíz mellett a tényleges fürdésre használt víz agyagos-vasas összetétele miatt sárgás színű volt, amely a ruhát is sárgára színezte.²⁵ A „zurbolás”, forralás miatt a víz zavaros volt, mégis akár ivókúrára, akár

²¹ „Nahe zu Pápa ist das Bad Ugod. Ich traf es über meine Erwartung, sowohl der Lage, als der inneren Einrichtung wegen. Die Gebäude sind neu, solid, in ziemlich guten Geschmacke erbaut. Das Ganze liesse sich mit wenigen Kosten zum lieblichsten Parke gestalten, für Bequemlichkeit hinsichtlich der Wohnungen ist hinlänglich gesorgt, die Badcabinette sind geräumig und rein, nicht elegant, aber weit besser, als die zu Füred. Das Sauerwasser ist schwach, doch zum Baden von erprobter Heilsamkeit. Der Sauerbrunnen sollte reguliert werden und verschönert. Auch der grosse Raum neben den Bädern liess sich mit wenig Mühe zur freundlichen Gartenanlage verwandeln. Viel hat die Grundherrschaft schon für diesen Ort zum Wohl und Vergnügen der Umgehenden gethan, es ist gar nicht zu zweifeln, dass sie noch fernerhin für dessen Verbesserung Sorge tragen wurde.” LUDVIGH, 1832.

²² CSERESNYÉS 1841. 5-6. Török József sebészorvos, a debreceni református kollégium tanára, az Akadémia tagja, valamint Wachtel Dávid soproni orvos az ugodi fürdőről készült leírásaikban mindketten török kori fürdő működését valószínűsítik. TÖRÖK 1859. 169., WACHTEL 1859. 96.

²³ TÖRÖK 1859. 169.

²⁴ VeML Mikrofilmgyűjtemény. Pesty Frigyes helységnévtára. 1864. 7. 305-310.

²⁵ Érdekes megjegyezni, hogy Wachtel ezzel ellentétben tisztá, színtelen, átlátszó savanyúvízről ír: „Das Wasser des gedachten Brunnens ist farblos, durchsichtig, klar...” WACHTEL 1859. 96.

„Priznycz szerint hideg fürdőül”²⁶ vagy zuhanyként, akár melegítéssel meleg fürdőként is javasolták használni az orvosok.

Gróf Esterházy Károly kamarás, „mint minden jötevő Intézeteknek pártfogója”²⁷, a pápa-ugodi uradalom földesuraként a források és kút körül fürdőépületeket és egyéb kiszolgáló épületeket építtetett és felügyeletüket uradalmi igazgatójára, Barcza Ádámmra bízta. Fényes Elek 1841-ben kiadott munkájában a vadkerti pusztában feltörő savanyúvíz-forrás mellett „fürdőintézetet” említ, mely „szép tiszta épületekkel, árnyékos sétahelyekkel van a méltóságos földesuraság által ellátva.”²⁸ Pesty Frigyes leírásában magyarázatot kapunk a Vadkert elnevezésre is: „Azért neveztetik Vadkertnek, mivel a Méltóságos Gróf Esterházy családból néhai Gr. Esterházy Ferenc 1812-ik évben még életben volt Egri Püspöknek e részint kőfallal, részint sövényvel bekerített és különféle vad és szelíd élőfákkal teljes kertjében fácska madarai voltak tenyésztésben.”²⁹

A kúttól délre épült fel a központi épület, földszintjén egy nagy táncteremmel, ahol Péter Pál napján, amikor Ugodon búcsút tartottak, „az összesereglett fiatalabb Uri Családok számára nagyszerű tancz-mulatságot szokott tartani”³⁰ a földesúr. A csak napal itt tartózkodó, vagy néhány éjszakára megszálló vendégek ellátására konyhát is üzemeltettek, amely egy kamrával együtt közvetlenül a vendégházhoz csatlakozott. A saját kocsin ideérkező vendégek lovaikat és kocsijukat is itt tarthatták, hiszen külön erre a célra istállót és kocsifélszert is építettek. A vendégházban az étterem mellett külön kocsmát is működtettek.³¹ Ezt a fürdőhelyeken bérbe adták a tulajdonosok, általában zsidó bérlőknek, maguk nem foglalkoztak italméréssel.³² A fent említett ház mellett egy másik vendégház is volt. Itt működött a kávéház külön biliárdhelyiségekkel és kártyaasztalokkal, amelyeket partikra kibérelve, gyakran éjszaka is játszottak a vendégek. A kávéházat szintén bérletként működtették, bevételei a fürdő szállásdíjából származó jövedelmét egészítették ki.³³

A fürdő legfontosabb épülete természetesen a fürdőház volt. Összesen 12 fürdőszoba állt a vendégek rendelkezésére, melyekben egyszerre 24 személy fürödhetett.³⁴ A fürdőház melegítő berendezéssel volt ellátva, működéséről azonban különösebbet nem tudunk. Ugodon nem találunk utalást arra, hogy a női és férfi vendégeket elkü-

²⁶CSERESNYÉS 1841. 9.

²⁷Tudományos Gyűjtemény. 1830. V.

²⁸FÉNYES 1841. 436., ill. 1851. II. 229.

²⁹VeML Mikrofilmgyűjtemény. Pesty Frigyes helységnévtára. 1864. 7. 305-310. Kritikai észrevételként megjegyzendő, hogy az ugodi adatgyűjtést végző nem volt tisztában az Esterházy-család genealógiájával, ui. két hibát is ejtett: 1812-ben Eszterházy Károly egri püspök (1761–1799) már nem élt, 1799-ben meghalt. Ha azonban Esterházy Ferencről van szó, akkor az csakis a püspök unokaöccse, a kancellár Ferenc fia lehet, aki 1758-ban született. Mindenesetre, a család tagjai között 1828-ban történt birtokosztás után a pápai uradalom feje Esterházy (II.) Károly lett.

³⁰Uo.

³¹Uo.

³²HUDI 1989. 117.

³³A kávéházi jövedelemről szóló táblázatot ld. lentebb

³⁴VeML Mikrofilmgyűjtemény. Pesty Frigyes helységnévtára. 1864. 7. 305-310. Az 1859 -es leírás szerint 20 fürdőkabin állt a vendégek rendelkezésére, mindegyik két-két káddal. „Das abgesonderte Badehaus, welches einen zweckmässig eingerichteten Wärmeapparat besitzt, enthält zwanzig gut eingerichtete Badekabinete zu je zwei Wannen, deren jede 12 bis 15 x. C.-Münze kostet.” WACHTEL 1859. 97.

lőníttették volna, mint Füreden. Egyazon napon a fürdő férfi és női vendégeket is fogadott, akik valószínűleg már a megérkezés napján igénybe vették a fürdőkabinokat.

A fürdők elmaradhatatlan tartozékaként Ugodon is megtaláljuk a borbélyműhelyt és a köpölyöző szobát. A vendégek körében igen kedvelt gyógymód volt a köpölyözés és az érvágás. A sok vér látványa bizalmat keltett bennük, úgy érezhették, hogy a kifolyó „rossz vér” megszabadítja szervezetüket a „káros nedvektől.” Emiatt ezek a helyek — Vajkai Aurél horrorisztikus véleménye szerint — sokszor keltették a látogatóban mészárszék benyomását.³⁵

A harmincas évekre kiépült fürdő az öt körülvevő természetes környezettel együtt kellemes és kényelmes nyaralást tett lehetővé vendégei számára, kiknek a legközelebbi várostól, Pápától — az akkori viszonyok közt — mintegy másfél órányi távolságra lévő faluban nem kellett nélkülözniük a szórakozást sem. A fürdő mostanra „már szelíd mulatás és gyógyhelyül szolgálható — ősszel-télen szelíd csend, regényes magány, — majd tavaszon és nyáron fülemilék csattogásával, ligetek-mezők dallosai harsány trilláival-zengéseivel, csoport hangászok zenéivel — zsibongó vendégek víg kerengéseivel üdvözlő, pázsitos, berkes, rétes, hárs-szil-nyár ligetes, róna földű — körös séta — ülő — tekéző” lehetőséggel ellátott hely lett.³⁶

A FÜRDŐT MŰKÖDTETŐ ALKALMAZOTTAK ÉS BÉRLŐK

Az ugodi fürdőt az Esterházy család bérleményként működtette. Éves meghatározott fix összegre, éves elszámolásra adta bérbe. A bérleti díj mértékéről nem áll rendelkezésünkre megbízható forrás. Egy bizonyos összeggel az 1859-es fürdőleírásban találkozunk. Eszerint a földesúr évi 800 váltóforintért adta bérbe a fürdőt.³⁷ Az összeg igen magasnak tetszik, különösen, ha összevetjük az egyetlen ismert bérlő éves bevételeivel, amely ritkán haladta meg a háromszáz forintot és sohasem érte el a négy százat.³⁸ Az adat elfogadásában az is elbizonytalanít bennünket, hogy nem tudjuk pontosan, melyik évből származik a szerző értesülése, ezért összevetése bármilyen, általunk pontosnak vélt forrással hamis következtetések levonásához vezetne.

A fürdőhely irányítását az uradalom által kinevezett, Ugodon lakó biztos felügyelte, akinek hatásköre a fürdőélet minden vonatkozására, főként persze a működtetésre kiterjedt. Ugodon is — akárcsak a többi fürdőn általában — valószínűleg egy orvos bérelte a fürdőt. A harmincas-negyvenes évek fordulójáról ismerjük az Ugodon működő sebész-fürdőt, Nagy Lászlót, aki a betegekről és a kezelésekről jegyzőkönyveket vezetett.³⁹

³⁵ VAJKAI 1955. 81.

³⁶ CSERESNYÉS 1841. 8.

³⁷ WACHTEL 1859. 98.

³⁸ Az Ugodi Fürdő Rt. bevételeinek elemzését lásd lennebb.

³⁹ Cseresnyés hivatkozásából ismerjük ezt az orvost, akiről azonban a névén kívül egyebet nem tudunk. (CSERESNYÉS 1841. 8.) Az általa vezetett jegyzőkönyvek holléte — ha ugyan még megvannak valahol — teljesen esetleges, előtünk nem ismert. A fürdő vendégkönyve valószínűleg 1919-ben, a Pápai

A fürdő alkalmazottairól nem sokat tudunk. Az árendások nyilván saját megbízható embereiket alkalmazták. A fürdő és a hozzátartozó szolgáltatások ellátására falubeli embereket is alkalmaztak. A napszámosok és különböző mesteremberek a fürdőn adódó munkákban vettek részt, valószínűleg ők fuvaroztak, esetleg piacoztak, nyersanyaggal ellátták a fürdő konyháját. Mindezek a munkák nyáron mellékjövedelmet biztosítottak az ugodiaknak. Az árendások a vendégházat, vendéglőt, fürdőkabinokat, kocsmát, kocsiszínt, istállót és egyéb kiegészítőket működtették. A fürdő felügyeletével a földesúr által megbízott biztos valószínűleg az árendásokat is felügyelte és ellenőrizte, hogy szolgáltatásaikat megfelelően látják-e el.

Az egyetlen bérlő, akinek bérleti iratai, számadásai előttünk ismertek, a vendégházat és a kávéházat bérelte. Ez a bérlő az Ugodi Fürdő Rt. volt, amelynek számadáskönyve a vendégek névsora mellett öt évre vonatkozóan tartalmazza az Rt. bevételeit.⁴⁰ Cseresnyés Sándor fürdőleírásából a részvénytársaság működésére vonatkozó adatokat is találunk:

„Hogy (...) a jótékony víz igazi becsét a n. t. közönséggel őszinte módon megismertesse, egy Pápán s annak vidékén alakult számos tagokból álló részvényes társaság megalakulása ennek regényes morálijában, csörgedezésiben titkon gyönyörködni — s a hely vesztéglését sajnálkozva szemlélni — megalakulása különösen azon beteg, egészséges honi vagy vidéki, ismerős vagy ismeretlen vendégeket ezérint idegenítő árendási visszaéléseket hallgatni, melyek azon kényelmes, mulatva gyógyító Múzsák és Nymphák tanyáját, hírében-nevében nagyon megcsökkenték; s kivéve azt több évekre oly céllal, hogy valamint a N. M. Esterházy nemzetség a közönség kedvéért, javáért akármi áldozatokat tenni idegen nem volt, s nem lesz, úgy a társaság, mindennek a mai körülmény kívánta jobb, szebb, alkalmasabb rendezését, M. Urasági segédkarok mellett magára vállalván, fő gyönyörűségét, s jutalmát abban helyezteti, hogy az ezentűl főorvosi felügyelőség alatt a betegek, fürdőre és fürdősre nézve, az egészséges s csupán csak mulatás, társalkodás, jó levegő, vigalom kedvéért megjelenőkre nézve pedig az arra kinevezett társaság igazgató tagjai felügyelések mellett annyi hasznót, annyi gyönyört szüljön, amennyit egy ily dúsan buzgó gyógy forrásnak s a tavasz és nyár kellemeivel gazdag kertnek szülnie lehet, sőt szülnie kell is.”⁴¹

Mint a fent idézetekből kiderül, a fürdő megfelelő működtetésére „részvénytársaság”⁴² alakult, feltételezésünk szerint 1840-ben, helyesebben az 1840-es nyári szezon idején kezdve meg a működést. Ezt látszik alátámasztani az a tény, hogy az általuk

Casino gyűjteményével, könyvanyagával egyszerre került a pápai Református Gyűjtemény Kézirattárába. Az általunk használt, öt év fürdőidényét magában foglaló, egy kötetnyi vendégek könyv esetleges további kötetek nem kerültek ide be.

⁴⁰ A részvénytársasági forma, mint fürdőt működtető intézmény igen gyakorinak számított a dualizmus idején. Részvénytársaság bérelte a kotrinicai, bártfafürdői, síófoki fürdőket is — hogy az ismertebbeket soroljuk. A legkorábbinak vélt, 1868-ban alapított kotrinicai fürdő-részvénytársaságot (KÓSA 1999. 63) jónéhány évvel megelőzte az Ugodi Fürdő Rt., amelyet legkésőbb 1840-ben hoztak létre, ugyanis ebben az évben már bérelte az ugodi fürdőt. Ez a gazdasági társulási forma természetesen nem felelt meg a polgári korszakban alakult és jogilag szabályozott részvénytársasági formának, mindazonáltal működésének kereteit az alapító tagok alkotta rendszabály határozta meg.

⁴¹ CSERESNYÉS 1841. 13-14.

⁴² A továbbiakban időjel nélkül használjuk ezt a megnevezést, mivel maga a társaság is részvénytársaságként határozta meg magát.

vezetett vendégeknyv 1840. május 18-ával indul. A részvénytársaság tagjai nyilvánvalóan a korábbi vendégek közül kerültek ki, akik nyaranta megfordulva az ugodi fürdőn, ismerték a helyet és a körülményeket. Az évtizedfordulóra kialakult helyzet ezeket a vendégeket már nem elégítette ki; úgy érezték, hogy a hely és az Esterházyak által tett erőfeszítések a fürdő kiépítésében több megbecsülést érdemelnének, valamint a fürdő adottságait is jobban kellene hasznosítani.

A részvénytársaság tagjait nem ismerjük név szerint, de megkockáztathatunk egy feltételezést. A tagok nyilvánvalóan a tehetősebb, némi tőkével, vagy állandó jövedelemmel rendelkező — főleg pápai — polgárok, birtokosok, tisztviselők és értelmiségiek voltak, akik némi pénzt befektetve bérbe vették a vendégszállást és a kávéházat. A bérlemény árának kifizetése után a társaság is hozzájutott némi jövedelemhez.

A számadáskönyv éves bejegyzései végén találjuk a jövedelemmel elszámoló részvénytársasági pénztárnok és a felügyelő nevét. A pénztáros, Rózsa Dániel mindvégig kezelte a fürdő jövedelmeit, míg az öt év alatt két felügyelő nevével találkozunk. Schwarz Dániel 1842-ben írta alá az éves számadást, míg a következő években, tehát 1843-ban és 1844-ben Horváth Pál felügyelő láttamozta az azévi elszámolást. Mindhárom személy pápai lakos, polgár, a város közéleti szereplője és az 1834-ben alakult pápai kaszinó részvényes tagja. A vendégek nevének és a kaszinótagok nevének ismeretében feltételezzük, hogy a fürdői részvénytársaság és a pápai kaszinó részvénytársaság között volt kapcsolat.

Ugodon 1840 nyarán, tehát a részvénytársaság bérlői időszakának kezdetén, a fürdő első vendégei mindannyian a pápai kaszinó tagjai, akik tulajdonképpen részvényes társuk által bérelt fürdőre érkeznek kikapcsolódni. A szezon és a következő évek során továbbra is ez a társaság teszi majd ki a fürdő törzsvendégiségét. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a fürdő működését biztosító részvénytársaság a pápai kaszinó tagjaiból alakult, akik nyaranta Ugodra kivonulva, ott is biztosítani kívánták a városi kaszinó nyújtotta szórakozási lehetőségeket, elsősorban a maguk számára, de a forgalom érdekében nem tartva távol senki más vendéget sem.

Vermes Illés, aki igazgatóként a pápai kaszinó élén állt, kezdettől fogva az ugodi fürdő gyakori vendége volt. Rajta kívül a kaszinó többi tagját is a vendégek között találjuk.

1. számú táblázat

A „Pápai Casinó” részvényeseinek névsora 1838-ból⁴³

A kaszinó tagja	Ugodi vendég
Vermes Illés főigazgató	igen
Casinó-részvényesek:	
Armpruszter János	nem
Bocsor István	igen
Cseresnyés Sándor (a kaszinó választott tagja)	igen

⁴³ VERMES 1838.

Fittler István	igen
Frank Ignác	igen
Gömbös Sándor	?
Horváth Imre	igen
Horváth István	igen
Horváth Pál (a fürdő felügyelője)	igen
Komáromy József	?
Pálffy Károly	igen
Pápay Miklós (a kaszinó választott tagja)	igen
Rába Antal	igen
Rózsa Dániel (a fürdő pénztárosa)	igen
Schwarz Dániel (a fürdő felügyelője, a kaszinó levéltárnoka)	igen
Stámpfl Pál	igen
Stettner György (a kaszinó aligazgatója)	igen
Szauer Ferenc	igen
Szauer József	igen
Tarczy Lajos	igen
Vermes Illés	igen
Villáx Antal	igen
Velsz Károly (pénztárnok)	nem

A két részvénytársaság közti kapcsolat meglétét látszik erősíteni, hogy a pápai Esterházy-uradalom feje, a mindenkori földesúr tagja volt a kaszinónak, általában mint igazgató vagy tiszteletbeli elnök, aki anyagilag is támogatta a társaság működését.⁴⁴ A részvénytársaság pedig az uradalomtól vette bérbe a fürdőt Ugodon.⁴⁵

A részvénytársaság jobbító szándékkal fogott a fürdő működtetésébe, modernizálni, az új elvárásokhoz igazítani kívánta a szolgáltatásokat.⁴⁶ Emellett régi jó hírért is törekedett vissza állítani azáltal, hogy saját belátása szerint a vendégek szolgálatába állítva működteti. Újdonság volt az is, hogy a betegek felügyeletének megszervezésén felül biztosította a fürdőorvos főorvosi ellenőrzését is. A fürdőélet gyógykezelésén kívüli részét, tehát a társasági életet, a szórakozást külön kinevezett *igazgatók* felügyelték, ellenőrizték.⁴⁷ A részvénytársaság működésére, a rendre és biztonságra a pápai székbíróság vigyázott.⁴⁸

⁴⁴ KÖVY 1986. 56.

⁴⁵ A részvénytársaság az Esterházy-uradalom területén lévő ugodi fürdőt természetesen a terület birtokosától vehette csak bérbe. A megegyezésre, a bérleti szerződés megkötésére vonatkozó iratot azonban nem találtunk a család levéltárában, amely alapján a bérleti feltételeket is megismerhetnénk.

⁴⁶ „...az egész fürdőintézet egy részvényes társaság által kibéreltetvén, az mindent elkövet, hogy mind a betegek, mind pedig a társalgás és mulatás kedvéért megjelenők igényeinek megfeleljen.” TÖRÖK 1859. 169.

⁴⁷ CSERESNYÉS 1841. 14.

⁴⁸ „Ordnung und Sicherheit wird vom Stuhlrichteramte in Pápa überwacht.” WACHTEL 1859. 98.

AZ UGODI SAVANYÚVÍZ GYÓGYHATÁSA

Az ugodí savanyúvíz gyógyhatását a víz vegytani összetételének megállapítása után lehetett meghatározni és ennek alapján számbavenni azokat a betegségeket, amelyek gyógyítására a víz alkalmas lehet.

Bolemann Lipót gyógyszerész által végzett vizsgálat eredménye alapján egy „polgári” font⁴⁹ savanyúvízben a következő összetevők vannak⁵⁰:

2. számú táblázat
Az ugodí víz vegytani összetétele

kénsavas szikéleg (nátrium-szulfát)	6,02 g [Gran]
kénsavas keseréleg (magnézium-szulfát)	2,12 g
kénsavas mészéleg (kálcium-szulfát)	0,48 g
szikhalvag (nátrium-jodid)	4,02 g
szénsavas keseréleg (magnézium-hidrokarbonát)	4,00 g
szénsavas mészéleg (kálcium-hidrokarbonát)	5,29 g
szénsavas vaséleg (vas-hidrogén-karbonát)	0,29 g
kovasav	0,10 g
földi gyanta (bitumen?)	0,10 g
összesen	22,42 g

A felsorolt összetevőkön kívül az ugodí forrásvíz jelentős szénsavtartalommal bírt. Tognio Lajos vegyész tanár pedig iblanyt, azaz jódot is kimutatott a vízben.⁵¹

A savanyúvíz elnevezés a korabeli szóhasználatban olyan vizet takart, amely nagy mennyiségű szénsavat tartalmazott és a különböző karbonitok túlsúlyban voltak benne. A szénsav üdítő hatást kölcsönzött a víznek, ezért gyakran itták borral, vagy gyümölcszörppel asztali italként. Sokkal inkább ivókúráként fogyasztották, de több helyen fürdésre is használták. Nagyobb részt hidegen alkalmazták, ilyenkor a forrás fölé ún. lobogófürdőt építettek.⁵² A savanyúvíznél az élvezeti és gyógyhatás egyesült, s főként ivókúráként való hasznosítása miatt gyakran palackozták és szállították.

A savanyúvizet tüdőbajosoknál melegen alkalmazták. Rendszeres használatát az orvosok meglepően sokféle panaszra javasolták. Az a benyomásunk támadhat, hogy a fürdőrejárás, a kúrák rendszeres vétele a kor emberét mindenféle egészségügyi panaszának megszüntetésével kecsegtette. Mell-, gyomor-, bélbántalmakra, nyirokrendszeri megbetegedésekre, emésztési zavarokra, tüdőbajra és még sok egyéb panaszra javasolták a kúrát.⁵³

⁴⁹ 1854-től egy bécsi ill. pozsonyi font = 0,56 kg. BOGDÁN 1987. 115. A polgári font dimenzióját Singer adja meg Hévíz vizének 1874. évi elemzésében: 1 polgári font = 7680 Gran (szemer). SINGER 1872. 31.

⁵⁰ TÖRÖK 1859. 169.

⁵¹ Uo., WACHTEL 1859. 97., TOGNIO 1843. 36.

⁵² BOLEMAN 1896. 71.

⁵³ LENGYEL 1842. 53.

Az ugodi savanyúvíz gyógyhatását Zsoldos János Veszprém vármegyei első főorvos, majd utóda, Cseresnyés Sándor főorvos és Nagy László fürdőorvos vizsgálták és ők is igen széles körben hatékonynak ítélték. Cseresnyés a birodalmi fürdők sorában is elhelyezte az ugodi fürdőt: „...a Pyrmonti, Driburgi, Egeri, Carlsbadi, Visbadeni, Vissingi, Roneburgi, Marienbadi sós, vasas külföldi vizeknél (kivált ha csupán alkotó részekből kellene ítélnünk) nem sokkal ígérnek kevesebbet azon megjegyzéssel, hogy ezek közül némelyik süttös meleg, némelyik egy bennékeivel az ugodinál sokkal erősebb, másik más részével sokkal gyengébb.”⁵⁴

Az ugodi savanyúvíz egészségügyi hatásáról legbővebben Cseresnyés Sándor közzölt leírást, akinek adatai tapasztalaton alapultak, hiszen nem kizárt, hogy éppen ő látta el a fürdőorvos felügyeletét 1840-től, másrészt pápai lakosként ő maga is igénybe vette az ugodi víz gyógyhatását. Vele szemben a fürdő ismertetésére vállalkozó többi orvos jórészt az ő közlésére támaszkodott.⁵⁵

Hogy „mi hatással legyen a' víz, a só, a gyantáros rész, az ibolyó a beteges, mivel az egészséges testre nézve? mi az ugodi víznek valódi becsé? kinek való és nem való az? hogy lehet káros, és hogy vesztheti becsét egy legjótékonyabb forrás is, ha az akár rossz tanács mellett, akár jó tanács nélkül céliránytalanul, csak mint közönséges kút melegített vize pusztá mulatságból használtatik? — oly fontos kérdések, melyek egy több tizedtől óta divatozó fürdő ügyében, a költséges épületeket, az egymással tørsalkodva versenyző vidék számos fürdőt, közönséget, helytálló orvosi tanácsot tekintve nem egyszeri (...) látogatás szülte néhány szó, vagy sorbeli megítélés, hanem időt, tapasztalást, s halk megfontolást kívának.”⁵⁶ Ennek megtörténte után az ugodi savanyúvízről a lelkiismeretes vizsgálódó, Cseresnyés a következőket állapította meg:

„a) Melegségével, s gyantáros gőzével az érző idegeket, ezek által az egész testet kellemes érzéssel illeti. Az érző idegek a szomszéd vérereket, s más nedvek edényeit erősebb mozgásra izgatván, a vér és más nedv kerengése gyorsabb lesz, a megrekedt nedveket folyamába ragadja, s a mosó részek nyomástól szabadulva, vidámban munkálkodnak. Az avult hasztalan részeket az izzadás útján kitakarítja, s a felvett friss nedvvel új erőt, elevenséget küld az egészre. Innen van az, hogy a fürdés után emlékező tehettség, látás, hallás, tapintás felfrissülnek, fájdalom enyhül, görcs szűnik; a senyvedt-széltűtött tagok erősödnek, mozgást nyernek; a komor kórok vidorulnak (...)

b) A méz, vagy kréta a nedvesség savanyúságát, csípősségét mérsékli, magába veszi, s mintegy beburkolja: a kútegeket, sömört, senyvedéket, fótokat, rothadt sebeket gyógyítja.

c) A szénsavas magnézia a gyomor- és bélsavanyaival közép sóvá változtatván, hast, aranyeret, hősámat nyit, dugulást, kólikát oszlat, hányást szüntet, belfájást csillapít.

⁵⁴ CSERESNYÉS 1841. 9.

⁵⁵ TÖRÖK 1859. 170.; „Nach den Erfahrungen älterer Aertzte hat sich das Mineralwasser von Ugod in allen Krankheiten als heilkräftig erwiesen, in welchen ähnliche Wässer ihre Anwendung finden: in anomalen Zuständen der Verdauungsorgan, Stockungen der Leber, Milz, des Pfortadersystems sammt deren Folgeübeln, in Menstruationsanomalien, Sterilität, Leukorrhöe, in der Chlorose, in chronischen Hautausschlägen, in Scrofeln, Rhachitis, Gicht in der Wurmsucht, in Harnbeschwerden, Gries- und Steinkrankheit, endlich in manchen Arten von Neurosen, Melancholie, Hypochondrie, Hysterie, gegen welche Affectionen des Wasser in Form von Bädern in Gebrauch gezogen wird.” WACHTEL 1859. 97.

⁵⁶ CSERESNYÉS 1841. 9.

d) A vas a lankadt hús-szalagokat erősíti, a vérben a veres részt — mely az élő részek életadó élélmé — neveli. Vidám pirossággal festi az ábrázatot, öregbíti a fázékony, petyhüdt test melegségét, erősíti az egészet: azért hasznos mind azon erőtlenség szülte bajokban, melyek az élő anyagot vissza teremtő erőnek fogyatkozásával együtt járnak; segít az emésztés akár savanyúságtól, akár nyálkától származott bajain, idiült, mállott bél okozta hasmenésen, s gyengeségeken, melyeknek a veres vér és feje nedvek vesztese, s a nemző magnak vesztegetése okai. Gyógyítja a térd és könyök nyálkás-hideg daganatait; lábra állítja a súlyos betegségekből lábadozókat, silánykodó, dagadt lábúakat; biztosítja a méhek gyengesége miatt magtalanokodókat, sápadt kórságosokat.

e) Számos és különféle savaival, ibolyájával izgatja az emésztés, választás, felszívódás élő műszereit. Azért hasznos a gyomorban és vizelet készítő részekben bővebben bontakozó savanyúság, s a feje nedvességek edényei tunyasága s dugulása szülte bajok ellen; vér, nyálka, víz, epe, máj daganat, hórszám, aranyér rendetlenségei; köszvény nedv bolyongása, száraz fájás, sárgás, fekete epesség, béli büzhődtség, epés gyomorgörccs, megrögzött feje folyás, undok sebek, bőrbajok, mirigyek, fodorháj görvényes daganatja, s a scrofulásság számtalan más idomai, a vese és hólyag fővényes bajai, vizelet elakadása, köszvénycsomók, puffadt has és gelesztesség, inak összezsugorodása ellen.⁵⁷

Egyszóval minden betegségre jó volt az ugori víz. Feltűnő, hogy a hosszas felsorolásban nem találunk egyetlen ellenjavallatot sem. Valószínű, hogy a víz önmagában sok betegségre jótékony hatást fejtett ki, de a gyógyuláshoz arra is szükség volt, hogy a beteg maga is bízzon a gyógyulásban, vagy abban, hogy a víz éppen az ő panaszának megszüntetésére való. Mindenesetre, az Ugodra gyógyulni járók közül sokan — ugyancsak a szokásnak megfelelően — a gyógyulásukért érzett hálájuk jeléül a fürdőn emlékül hátrahagyták mankóikat.⁵⁸

UTAZÁS UGODRA ÉS AZ IDŐ ELTÖLTÉSE

Ugod, közelsége miatt, viszonylag könnyen megközelíthető volt a pápaiak számára. Ők, ha csak a szórakozás kedvéért kívántak kiutazni, még aznap visszajuthattak a városba. Az állami és magán postakocsi-járatok mellett a fürdőre gyakran járó pápai vendégek — ha teheték — sokkal inkább saját kocsijukon, vagy bérkocsin közelítették meg az ugori fürdőt. A távolabbról érkezők, attól függően, hogy a lakhelyükről Pápra vezető út milyen rendű volt, utazhattak esetről-esetre indított postakocsival, vagy rendszeresen közlekedő diligence-szal, ha főútvonalon jöttek, akkor gyorskocsival és természetesen saját kocsin.

A távolabbról érkezőknek először Pápát kellett elérniük, onnan pedig alkalmi vagy szervezett kocsijáratral Ugodra utazni. Korszakunkban Pápa városát postakocsi-járatok kötötték össze a Dunántúl többi városával, így Veszprémmel, Tapolcával, Győrrel, Körmenddel, Kőszeggel, valamint Városlóddal, Devecserrel, Somlóvásár-

⁵⁷ Uo. 10-13.

⁵⁸ „Mint ezt néhány éveken keresztül b. e. Nagy László sebész fürdős által vezetett jegyzőkönyveink, az emlékül hátrahagyott hónap mankók, s az ugori forrásokat áldó hálái eléggé bizonyítják.” Uo. 13.

hellyel, Sümeggel, de postakocsival elérhető volt Sárvárról, Sopronból, Zalaegerszegről is.⁵⁹A főbb útvonalak mentén fekvő kisebb települések — ahonnan egyébként érkeztek vendégek Ugodra — lakói is természetesen a Pápára való utazáshoz igénybe vehették a postakocsit. Ugod — bár Pápától északabbra feküdt — nem esett útba, ha az utazó Győr felé tartott, vagy onnan érkezett. Az a néhány vendég, aki Győrből Ugodra látogatott vagy Pápaig utazott és ott igénybe véve valamilyen kocsit, továbbutazott Ugodra, vagy saját kocsiján tette meg a távolságot és közvetlenül Ugodra érkezett meg. Azok a vendégek, akik a Pápa környéki többi kisebb településről, falvakból mentek Ugodra valószínűleg nyitott szekéren, elvétve kocsin utaztak. A pápai aranyifjúság a tíz kilométernyi távolságot lóháton is könnyen megtehetette.

Az adott időben az ugodi fürdőn — Pápát leszámítva — összesen negyvenkét másik településről érkezett vendég fordult meg. A negyvenkét településből mindössze hat volt város, a fennmaradó rész kisebb-nagyobb falvak és puszták közt oszlott meg.

A vendégek Veszprém megye kivételével öt másik dunántúli megyéből érkeztek, így Győr, Sopron és Vas, illetve Komárom és Fejér megyéből. Az utóbbi két megyéből érkezők száma elenyésző volt, míg Győr és Vas megyéből már jelentősebb a vendégek száma. Ez persze nem változtatja meg azt az álláspontunkat, hogy az ugodi fürdő regionális, sőt inkább lokális jellegű fürdő volt.

3. számú táblázat
A vendégek lakóhely szerinti megoszlása.⁶⁰

Település	Megye	Vendégek száma
Pápa	Veszprém	1279
Vaszar	Veszprém	8
Győr	Győr	12
Pápateszér	Veszprém	2
Malomsok	Veszprém	2
Vinár	Veszprém	3
Hárskút	Veszprém	1
Mátyusháza	Veszprém	4
Kisbér	Komárom	1
Bécs	Ausztria	1
Kislőd	Veszprém	6
Városlőd	Veszprém	2
Csősz	Fejér	1
Rendek	Veszprém	3
Szarkavár	Győr	18
Gyömöre	Győr	1
Jánosháza	Vas	1

⁵⁹ MOL S 12 Div. XVIII. No. 14/2, 27. jelzetű térképek

⁶⁰ A táblázat adatai mind az öt szezonra vonatkoznak.

Dömölk	Vas	1
Mak	Komárom	15
Vág	Sopron	1
Hosztok	Veszprém	1
Gerézd	Somogy (?)	15
Zirc	Veszprém	1
Vönöck	Vas	4
Gencs	Vas	1
Hőgyész	Sopron	4
Nyárád	Veszprém	4
Becse	Veszprém	2
Ajka	Veszprém	2
Gyarmat	Veszprém	1
Bőny	Győr	2
Szany	Szany	2
Noszlop	Veszprém	10
Soml(y)óvár	Veszprém	1
Csorna	Sopron	2
Beled	Sopron	2
Magasi	?	7
Duka	Vas	13
Szeg	?	4
Tét	Győr	3
Vat	Veszprém	2
Petend	Veszprém	1
Csögle	Veszprém	1
Öt év alatt összesen		1447

Az ugodri fürdőre érkező vendégek ivókúrárt és gyógyfürdőkúrárt kínáló vizet, valamint az idő kellemes eltöltésére alkalmas szórakozási, pihenési lehetőséget találtak itt. A fürdőt övező park⁶¹ kellemes sétálóhely volt a reggeli ivókúrárt végzőknek, de árnyas fáival a délutáni hőség elől is menedéket biztosított a kint tartózkodó vendégeknek. A fürdő tartozékként épült kávéház kártyaasztalaival és biliárdtermével délutáni, sőt éjszakai szórakozási lehetőséget nyújtott mind a gyógyulni, mind a szórakozni vágyó vendégeknek.

Hogy milyen arányban oszlott meg a fürdővendégek száma aszerint, hogy kifejezetten a savanyúvíz nyújtotta kúra, vagy pusztán az időtöltés-szórakozás miatt jöttek a fürdőre, nem határozható meg. Feltételezhető azonban, hogy a távolabbi vidékről érkezett vendég, aki több napot töltött a fürdön, a savanyúvíz gyógyhatása miatt utazott Ugodra, de nem maradt el az esetleges bálról, vagy táncmulatságról sem. A szomszédos falvakból-pusztákról ide utazó vendégek, akik gyakran csak a nappalt

⁶¹ A park jellegéről nem tudunk semmit, de a fennebb idézett különböző fürdőleírások említik a kellemes, viszonylag kis kertet.

töltötték Ugodon, valószínűleg a forrás miatt jöttek és esetleg csak a kocsmába tértek be. A pápaiakról nyugodtan feltételezhetjük, hogy minden fontos társadalmi esemény alkalmából megjelentek Ugodon. Először őket is a fürdőzés, az ivókúra lehetősége vonzhatta. Mind a naponta ide járókról, mind a több napra megszállókról feltételezhető, hogy vettek kúrát, de ezek a pápaiak egy belterjes társaságot, ismeretségi kört alkotva, egyben a bálók–mulatságok főszereplői is voltak.

A fiatalabb korosztályok valószínűleg nem kívánták magukat kúrálni, ők sokkal inkább szórakozni akartak a fürdőhelyen, mint ahogy egy korabeli olvasói levélből ki is derül: „Az ifjúság munkája gyümölcseit a Korány Estike, Növendéklelkész, Remény című írott és városban keringő lapokban rakja le. A szép délutáni órákban az ugodi fürdőbe járnak ki mulatni.”⁶² Ezen ifjúság jelentős részét alkotta a pápai református diákság. Több évből is fennmaradtak meghívók, melyek a város közönségét a pápai református diákság évvári báljára az ugodi fürdőbe invitálják. A Pápai Lapok vegyes rovatában is minden évben találunk valamilyen eseményre szóló meghívót Ugodra. Az 1879. június 9-ei meghívó zártkörű „tavaszi mulatságra” hívta a vendégeket, melyet a pápai református főgimnázium tanulóifjúsága szervezett. A meghívó külön részletezte a programot és a szolgáltatásokat. A délelőtti folyamán társasjátékokkal szórakoztatták a vendégeket, du. 5 órakor pedig kezdetét vette a táncvigalom Cseresnyés Károly híres pápai zenész és társulata közreműködésével. A szervezők a fürdő bérletjével megegyeztek a menüben, melyről külön árjegyzéket közöltek. Az Ugodra való kiutazást is biztosították: a pápai sétatérrel szervezett fogatokat indítottak, fejenként 3 forint ellenében.⁶³ Egy másik évből származó olvasói levél megvillantja az ilyen mulatságok hangulatát is: [A pápai református diákság tavaszi mulatsága] „nagy számú s igen díszes közönség, mint az ifjúság vendégeinek jelenlétében tartatott meg. A százados fáktól körözött csinos völgyben fekvő helyiség egész nap zengett a fiatalok üde zsivalyától, s a többnyire délután érkező vendégeket már előre meglepte, kik a fiatal rendezők által készített díszes diadalív alatt robogtak be a szintén feldíszített helyiség porondjára. [...] Bobai Feri zenéje is megtette a hatását és sokan nem törődve a táncterre özőnlő napsugarak hevével, csakhamar táncra kerekedtek. Az igazi jó kedv, az igazi tánc azonban csak a nap leáldoztával vette kezdetét, s a tarka lampionokkal díszített helyiségben ugyancsak járta a „hogyan volt” meg az „újra!” — míg köröskörül eleven falat képezett a környék temérdek lakossága. Városunk és vidékének hölgyei képezték azonban a mulatság legszebb koszorúját.”⁶⁴ Hasonló tudósításokkal és meghívókkal a hetvenes évek mindegyikében találkozunk a Pápai Lapok hasábjain.

Ugodon a katolikus egyház június végén, Péter-Pál napján tartotta a búcsút. Ez az egyházi ünnep, amely a szokásos vasárnapi templomi alkalmakhoz képest jóval nagyobb tömegeket vonzott, egyben arra is alkalom volt, hogy a fürdő erre alkalmas épületében táncmulatságot szervezzenek. A reformkori bálók — mint más rendezvények is — egyre inkább hazafias jelleget öltöttek, ahol illdomos volt ezt külsőségekben is kifejezni. A bálokon megjelenő vendégek a korszellemnek megfelelően általá-

⁶² Pápa, 1845. június 8. Életképek 1845. 3. köt. 25. sz. 807.

⁶³ DREK Aprónyomatványok. Lelt. sz. nélkül.

⁶⁴ Pápai Lapok. V. évf. 23. szám. 1877. június 10. 93.

ban „magyaros ruhát” öltöttek magukra és „magyaros táncot” jártak. Érdekes adalék egy ilyen bálhoz és a fürdők demokratizmusához a korabeli sajtóban megjelent tudósítás az ugodi bálról, melyről a következőket tartotta érdemesnek feljegyezni a tudósító: *„a héberhölgyek honi kelmében jelentek meg, de a büszke úrhölgyek — akiknek átel- lenesül esett ilyen társaságban vigadni — semmit sem adtak a nemzeti öltözködésre.”*⁶⁵

A fürdőt működtető részvénytársaság számadáskönyvébe tett, jövedelmekről szóló bejegyzések alapján a kávéházban több szórakozási lehetőség állt a vendégek rendelkezésére. A sportosabbak tekezhettek, mások bilárdozhattak vagy kártyapartin vehettek részt, akár éjszakába nyúlóan is.⁶⁶

A mulatni járó vendégeket rendszerint zenekar szórakoztatta, minden bizonnyal valamelyik pápai cigánybanda, amelyet egy-egy táncmulatság, bál alkalmával a fürdő bérlői felfogadtak.⁶⁷ Ugodon nem tudunk a más fürdőkön oly általános zenepavilonról, s arról sem, hogy más formában a fürdön állandó zenekar működött volna. Ezzel együtt a zene itt is nélkülözhetetlen volt ünnepnapokon.

Zeneszerző minden bizonnyal járt Ugodon, olyan is, akit a hely alkotásra ihletett. Az 1834-ben megalakult pápai kaszinó a városban megforduló zenészeket úgy kívánta támogatni, hogy részt vett előadásaikon, esetleg pénzadományban részesítette őket. Egyik ilyen zenész, Maszák Hugó hálából *Ugodi emlék* című keringőjét a kaszinónak ajánlotta. Maszák nyilván megfordult az ugodi fürdön és talán játszott is a fürdői közönségnek.⁶⁸

Ha elfogadjuk, hogy az ugodi fürdőt működtető részvénytársaság lényegében megegyezett a pápai kaszinó részvénytársasággal, akkor a szóba jöhető időtöltések közé sorolhatjuk az olvasást is. Feltételezhető, hogy a pesti lapokat maguknak nem járató vendégek a fürdön értesültek a nagyvilág eseményeiről. Itt a részletekben közölt romantikus történetekkel szórakoztathatták magukat és mulathatták az időt. A pápai kaszinó ugyanis igen nagy gondot fordított arra, hogy vendégeit ellássa a legfrissebb értesülésekkel. Ennek érdekében több pesti, országos folyóiratot megrendeltek. A kaszinótagok nyáron Ugodon tartózkodva is igényt tartottak a tájékozódásra, ezért — feltehetően — a különböző újságokat valamilyen formában ide is eljuttatták, így ezekhez más vendégek is hozzáférhettek.

⁶⁵ Pápa, Nyárutó 4. Pesti Divatlap, 1846. 596. Idézi: PETNEKI 1991. 240.

⁶⁶ A kávéházi bejegyzések sora az 1842. évi szezon végével, szeptember 27-én lezárul. Mivel a korábbi évekhez hasonló szabályos lezárás történt, feltételezhető, hogy a kávéház és/vagy szolgáltatásai megszűntek Ugodon az 1843. évtől. Számadáskönyv 41.

⁶⁷ A reformkorból nem ismerjük azt a zenekart, amely Ugodon játszott. A század második felében több zenekarral is találkozunk, leggyakrabban Cseresnyés Károly „zenetársulatával.”

⁶⁸ Maszák Hugó kiléte nem állapítható meg pontosan. A később Szegedy előnevet felvett család alapítója, Jan Mašák Csehországból érkezett Magyarországra, majd Kolozsváron, illetve Nagyenyeden telepedett le. Zenészként Kolozsváron „zenedé”-t működtetett. Fia, Maszák Hugó (sz. 1831) a század ötvenes éveiben Pestre költözött és Barabás Miklós festő tanítványa lett, kinek lányát később feleségül vette. A ki- egyezés után mint a Főrendiház és a magyar delegáció naplójának szerkesztője dolgozott. Zenészként való működéséről nem tudunk, ez azonban nem zárja ki, hogy műkedvelőként esetleg foglalkozott zenével. Mégis inkább Kósa László véleményét fogadva el, valószínűnek tartjuk, hogy a fent említett keringőt Maszák Hugó apja, Jan Mašák szerezte, vagy esetleg egy harmadik személy. A nélkülözésben meghalt veszprémi muzsik, Rózsavölgyi Márk is élvezte a kaszinó támogatását, amit ő a „Magyar nóták” című zenedarabjaival honorált. KAPOSSY 1905. 259.

1840. december 1-jén kelt az a kaszinó számára kiállított nyugta, amelyen a Posta az alábbi újságok megrendelését ismerte el:⁶⁹

Allgemeine...(?)	36 vft 8 kr
Jelenkor	8 vft 48 kr
Nemzeti (Újság)	8 vft 48 kr
Regélő	12 vft 48 kr
Athenaeum	12 vft 24 kr
Tudománytár	7 vft 6 kr
Théatrom Újság	24 vft 48 kr
Múlt 's Jelen hon 's belföld	10 vft 48 kr
Összesen	122 vft 8 kr

AZ UGODI FÜRDŐT LÁTOGATÓ VENDÉGEK ÉS A FÜRDŐI TÁRSADALOM

A vendégek lakóhelye alapján az ugodi fürdő regionális vonzású volt, ahová első-sorban Pápáról és a szomszédos településekről érkeztek a vendégek.⁷⁰ Ugodhoz a legközelebb fekvő város Pápa volt, míg Pápáról a legkönnyebben elérhető fürdő az ugodi. Kézenfekvő volt tehát, hogy a pápaiak, hacsak nem kívántak hosszabb időt eltöltve messzibb tájakon nyaralni, egy-két napra, hétvégére a közeli fürdő nyújtotta szolgáltatásokkal is megelégedtek. Gyakori volt, hogy a pápaiak nem vették igénybe Ugodon a szállást, hanem csak nappal tartózkodtak a fürdőn, tehát egy fürdés, séta vagy kártyázás-biliárdozás után még aznap hazamentek Ugodról.

Bár általános volt, hogy egy-egy város polgársága nem annyira a szomszédos fürdőt látogatta, ha nyaralni kívánt, hanem ezt az igényét távolabbi fürdőkön elégítette ki és legfennebb hétvégén mulatni ment arra a helyre⁷¹, Ugod és a pápaiak esetében ez nem állítható ilyen egyértelműen. A vendégek könyvi bejegyzések folyamatos forgalmáról tanúskodnak, melyet főként pápaiak biztosítottak. A fürdőre a szezon idején hétköznapiakon is folyamatosan érkeztek vendégek Pápáról, sokan közülük több napra is szobát bérelve, más részük csak a nappalt töltve ott. A legtöbb vendég általában több napra érkezett Ugodra. A szállást igénybe vevő vendégek nagy része pápai lakos volt, aki kvázi nyaralni jött Ugodra. A nyilvántartott évek mindegyikében találunk olyan vendéget, aki heteket töltött Ugodon.

⁶⁹ Közli: KÖVY 1986. 54.

⁷⁰ A vendégek könyvbe – mintegy Pápa fürdőjének tartva Ugodot – külön nem jegyezték fel, ha a vendég Pápáról érkezett. A vendéglista rubrikái között nem volt a lakóhelyre utaló bejegyzésre hely. A nem Pápáról érkező vendégek neve, gyakrabban foglalkozása elé jelzőként beírták a lakhelyet is, pl. „Malomsoki kasznár”, „Dukai takácskisasszony”, stb.

⁷¹ KÓSA 1999. 157.

4. számú táblázat

Egy személy által eltöltött napok számának maximuma az egyes években

Év	1840	1841	1842	1843	1844
Nap	16	13	26	21	„egész nyáron”, 27

Az „egész nyáron” bejegyzést két pápai városi tisztviselő, Rába Antal és Nagy Károly neve mellett találjuk, akik június 6-án érkeztek Ugodra és távozásukkor 25 váltóforintot fizettek.⁷²

Az Ugodra látogató vendégek nagy része több alkalommal is megfordult a fürdőn. A vendégek könyvi bejegyzésekből kirajzolódik egy olyan vendég-csoport, melynek tagjai legalább heti rendszerességgel látogatják a fürdőt mind az öt évben. Ők voltak a törzsvendégek, mellettük elenyésző azoknak a száma, akik csak egy alkalommal keresték fel a fürdőt. A következő táblázatban azt mutatjuk meg, hogy évente hány személy, összesen hány alkalommal fordult meg Ugodon és abból hányszor csak napal tartózkodott ott.

5. számú táblázat

	1840	1841	1842	1843	1844
Személy	131	121	153	101	92
Alkalom	213	367	392	282	193
Csak nappal	35	43	54	31	33

Mindössze két-három olyan személy volt, akik csak napközben vették igénybe a fürdő szolgáltatásait, az éjszakát pedig már nem töltötték ott.

A számok ingadozásának több oka is lehet. Először is, a fürdőhelyeken nem mindig vezették pontosan a vendégek könyvet, gyakran elmulasztottak egy-egy vendéget beírni. Másrészt nem tüntették fel következetesen, ha a vendég társakkal érkezett a fürdőre. Ha például egy család saját személyzetével utazott nyaralni, gyakran meg-esett, hogy csak a családfő nevét tüntették fel a vendégek könyvben. Ugodon a nevek mellé írt kibérelt ágyak számából következtethetünk a listáról lemaradó vendégek számára.⁷³ A tényleges forgalom eltérhetett a fenti adatoktól.

Az éves forgalom függött a szezon időtartamától és az időjárástól. A nyár korai beköszönte miatt korán kezdődő és a kellemes, meleg ősz miatt későn végződő szezon is alakulhatott rosszul a vendégek és a bevételek tekintetében, ha a nyár közepe hideg és zord volt. Ugyanez elmondható fordítva is: rövid, de egyenletes időjárású, forró nyáron is fogadhatott egy-egy fürdő annyi vendéget, mint egy hosszabb szezonban. Ugodon az öt év közül az első, 1840 fürdőszezonja volt a legrövidebb, május 18-

⁷² Számadáskönyv 29.

⁷³ Adataink tartalmazzák az összes vendéget, mivel az egyes személyek által kibérelt összes ágy számát vettük figyelembe a számolásnál.

án nyitott meg és augusztus 30-án már be is zárt a fürdő. A leghosszabb szezon az 1841. évi volt, május 3-a és szeptember 28-a között. 1842-ben május 15-től szeptember 29-ig, 1843-ban május 7-től szeptember 25-ig, 1844-ben pedig május 8-tól szeptember 21-ig tartott nyitva és fogadott vendégeket a fürdő.

A vendégek számát tekintve Ugod lemaradt a korabeli fürdők sorában. Forgalma nem hasonlítható össze a füredével, ahol a vendégszám a huszas-harmincas évek fordulóján számolt néhány száz főről a negyvenes évekre általában 1500 fölé ugrott, az ötvenes évektől pedig rendszeresen meghaladta a kétezret.⁷⁴

A táblázat adatainak összesítése alapján Ugodon az öt év alatt 598 vendég összesen 1447 alkalommal fordult meg. Ez a vendégszám 268 nevet takar, akik közül 112 személyt sikerült azonosítanunk. Az ismert foglalkozások és társadalmi státusz alapján a következő kategóriákat állítottuk fel:

6. számú táblázat

Foglalkozás	Fő	Százalék (%)
jegyző	3	2,8
ügyvéd	14	13,4
uradalmi alkalmazott (közülük ügyvéd)	10 (4)	9,6
iparos	13	12,5
egyházi	14	13,4
orvos	9	8,6
mémők	3	2,8
tanár	5	4,8
tisztviselő	10	9,6
kereskedő	6	5,7
vadász	2	1,9
katona	3	2,8
színész	10	9,6
diák	1	0,9
zeneszerző	1	0,9
Összesen	104	100 %

A nemesek számát pontosan nem tudjuk megállapítani, mivel a nevek mellett a társadalmi státusra vonatkozó megjegyzést nem találunk. Más források, főként az anyakönyvek alapján néhány személyről megállapítható nemessége. Így találunk nemesi származásút az általunk képzett kategóriák szinte mindegyikében, különösen az értelmiségiek között, de van nemes a pápai tisztviselők, az uradalmi alkalmazottak, ügyvédek, bírók, jegyzők és orvosok között is. A táblázatban szereplő adatok tartalmazzák a felesé-

⁷⁴ HUDI 1989. 125.

geket is, akiket férjük foglalkozása vagy társadalmi hovatartozása után soroltunk az egyes kategóriákba. Számuk alapvetően nem változtatja meg a fürdő társadalmi képét.

A fürdővendégek körében az értelmiségiek túlsúlyban voltak. Az ugodi fürdőt látogató tanárvendégek közül hárman a Magyar Tudós Társaság (Akadémia) rendes tagjai: Bocsor István, Stettner (Zádor) György és Tarczay Lajos, mindhárman a pápai református kollégium tanárai. Az állandó vendégek a pápai polgárság felsőbb rétegeiből, középosztálybeliekből kerültek ki. Voltak köztük vármegyei birtokosok, köznevelők, vármegyei és városi tisztviselők, uradalmi tisztek, kereskedők, iparosok és főként zsidó bérlők. Főrendiek látogatásáról, Ugodon való tartózkodásáról nem tudunk. Az egyháziak között többnyire katolikus plébánosokat, ferences, bencés, premonstre, ciszterci szerzeteseket találunk, kisebb számban református lelkészt. A szerzetesek ilyen változatosságát könnyen magyarázza, hogy Ugod közelében szinte mindegyik szerzet rendházát megtaláljuk: ciszterciekét Zircen, bencésüket Pápán, Bakonymbéiben és Pannonhalmán, premonstreiket Csornán, stb.⁷⁵ A szomszédos falvakból és pusztákról érkező vendégek közt minden bizonnyal voltak kisebb számban földműves parasztok is, többségük azonban kézműves vagy alkalmazott, ezáltal polgárisultabb életformát folytattak, melynek részeként nyáron fürdön pihent. Ilyen a kisbéri molnár, a csőszí fővadász, a gyömörei famester, a malomsoki kasznár, „Ludvig bádogos”, vagy a dukai takács.

Társadalmi és vallási tekintetben a század második felétől többnyire demokratizmus érvényesült a legtöbb fürdön, hiszen a vendégek társadalmi rangjuktól függetlenül egyformán ki voltak szolgáltatva betegségnek, orvosnak, környezetnek, vendéglátói önkénynek. Ezt általában a fürdőorvosok szorgalmazták mondván, hogy a betegségek nem válogatnak a különböző rangú emberek között. A „rang- és társadalmi különbségeknek gyógyfürdőnkön épp úgy el kellene tűnni, mint a templomokban. Kik idejőnek, mindnyájan a természet szenvedő gyermekei, kiket egy közös cél vezérelt ide, üdülést keresni az édesanya kebelén.”⁷⁶ Ennek ellenére finoman céloztak arra, hogy ki-k a saját rangjának megfelelő fürdőt válassza és ne tegye ki magát az esetleges kellemetlenségeknek, melyek egy adott helyen érhetik. Boleman István szerint a „zártkörű hideggyógyintézetekben, ahol közös (egy asztalnál) étkezés divatozik, a fürdővendégek, hogy úgy mondjam egy családot képeznek; vagy kisebb fürdőhelyeken, ahol a vendégek a társadalom egyenrangú osztályaiból szoktak össze kerülni, s szintén egy családot képeznek, a társadalom és műveltség alantabbi osztályából való betegek, akiket a többiek körükbe be nem fogadják, ott igen rosszul érzik magukat, és ezen rossz psychicus benyomás gyakran a fürdőtől várt eredményt is kockáztatja.”⁷⁷ Ettől függetlenül a fürdön kívül érvényesülő — a korabeli mentalitásba mélyen beágyazódó — társadalmi elkülönülés eleve elhárította az ilyen konfliktusokat tekintve, hogy úgymond mindenki tudta hol a helye.

⁷⁵ A pápai bencés tanárok egészségügyi kúrára — a pannonhalmi főapát engedélyével — többnyire Ugodra, Ravadzra, vagy Balatonfüredre mentek. Az előterjesztett kérésekben a főapát személyesen döntött, a házfőnök pedig az ő engedélyével utalhatott ki pénzt ilyenfajta kiadásokra. BAKONYVÁRI, 1898. 70.

⁷⁶ Tarcsafürdői kalauz, 1865. Idézi KÓSA 1999. 160.

⁷⁷ BOLEMAN 1884. 2.

Ugodon ez a fajta társadalmi és vallási demokratizmus valóban érvényesült. Pápa viszonylag nagy számú zsidósága, amely részt vett a város és az Esterházy-uradalom társadalmi – gazdasági életében, tagja volt a kaszinónak, természetesnek találta, hogy szabadidejét is a városi közösség más tagjához hasonlóan töltsse el. Ennek részét képezte az is, hogy a meleg nyári napokon hűsítő víz közelében találjon kikapcsolódást, vagy gyógyulhasson, azaz Ugodra vagy más, távolabbi fürdőre járjon. Nem találkozunk olyan adattal, mely alapján feltételezhetnénk, hogy ebben az igyekezetében bárki is akadályozta. A vendégekönnyben az öt év alatt nyolc esetben jegyezték meg a vendég zsidó voltát.⁷⁸ Ez a szám nem felel meg a fürdőn megforduló összes zsidó vendég tényleges számának, hiszen egy-egy olyan pápai vendég esetében, kinél más forrásból tudjuk, hogy zsidó, közismertsége miatt ezt nem jegyezték fel. Arra sem utalnak a források, hogy a zsidó vallású vendégek elkülönültek volna és egy saját részükre fenntartott fürdőt, vagy rituális éttermet vettek volna igénybe, mint Füreden. Az is igaz, hogy ott a vallásukat tartó zsidók használták a kezdeményükre elkülönített rituális fürdőt, ahol a vallási előírásoknak megfelelően fürdöztek. Nem mutatkozott különbségtétel a fürdődíjak tekintetében sem; azonos idő eltöltéséért és azonos szolgáltatás igénybevételéért mindenki egyforma tarifát volt köteles fizetni.

A leggyakrabban előforduló állandó vendégek általában egyszerre jelennek meg Ugodon. Ez alapján egy baráti kör meglétét feltételezzük, melynek tagjai szórakozni, pihenni is együtt járnak. Igaz lehet ez különösen akkor, ha számba vesszük a neveket.

Vermes Illés — akiről halotti anyakönyvi bejegyzésből tudhatjuk, hogy élete során makacs torokbajjal küszködött és 1875-ben e betegsége miatt végzett műtét közben vérzett el — az ugoi fürdő leggyakoribb vendége volt. Mint fentebb utaltunk rá, több éven keresztül ő vezette a pápai kaszinót. Szinte mindig vele egyszerre, hasonló gyakorisággal járt a fürdőre Stettner (Zádor) György ügyvéd is. Nevével mind az öt szezon idején találkozunk, jóformán naponta. Néha csak nappal tartózkodott Ugodon, máskor több éjszakára, általában több személyre foglalt szobát. Ilyenkor valószínűleg családja körében töltötte a fürdői napokat. Stettner, aki a szabadságharc idején Zádor-ra változtatta nevét, a reformkor meghatározó személyiségeivel baráti kapcsolatot ápolt. Legközelebbi barátja volt Vörösmarty Mihálynak, akivel meleg hangú levelezést folytatott annak haláláig, és akit somlóhegyi szőlőjéből rendszeresen ellátott borral. Kisfaludy Károly barátjaként alapító tagja volt a Kisfaludy Társaságnak, és levelezett Kazinczyval. Jogásként Deák Ferencsel is baráti viszonyt tartott fenn, kinek minisztersége idején a váltótörvényszék bírása lett. A harmincas-negyvenes években Pápán a Kollégium jogtudományi tanáraként működött. 1832-ben a Magyar Tudós Társaság rendes tagjává választották. Számos jogi kódexet magyarrá fordított, valamint az Ezeregyéjszaka több meséjét. Bizarrr tény, hogy a fürdőzést oly igen kedvelő Stettner-Zádor György 1866 nyarán történetesen a budai Császárfürdőben lelte halálát.⁷⁹

Tanártársa és — feltehetően — barátja, Bocsor István szintén tagja volt az ugoi fürdőzők társaságának. Köztisztletnek örvendő pápai polgárként a református főis-

⁷⁸ Pl. „Zwei Juden von Papa 2 Tag” Számadáskönyv 10.

⁷⁹ SZINNYEI 1914. XIV. 1695–1698.

kola történelem-közjog tanára lett 1837-ben. Hamarosan ügyvédi oklevelet szerzett és 1848-ban küldötként részt vett a pesti nemzetgyűlésen. Tagja, majd igazgatója lett a pápai kaszinónak, melynek megérhette ötven éves jubileumát, ahol őt kérték fel a kaszinó történetének ünnepélyes bemutatására.⁸⁰

Az ugori fürdőt látogató közismert személy volt Tarczy Lajos tanár, író is. Teológiai és bölcséleti tanulmányok után először a református kollégium könyvtárosa, majd 1833-tól rendes tanára lett. A pápai református kollégium filozófiai stúdiumába ő vitte be Hegel filozófiáját. 1840-ben az Akadémia rendes tagjává választották. Számos matematikai és fizika tárgyú tanulmányt írt. Pápa és reformátussága életében fontos szerepet vitt; kezdeményezője volt annak a mozgalomnak, melynek anyagi segítségével 1857-re felépült az új kollégiumi épület. Pályafutása végén, 1880-ban királyi tanácsossá nevezték ki.

E közismert személyek mellett a fürdő leggyakoribb vendégeinek többsége Pápa város előljáróságához, vagy vezető értelmiségéhez tartozott. Legalább hetente látogatta a fürdőt Horváth Imre ügyvéd, Tóth Pál, Fülöp József megyei mének, Augusz Károly nemesi rangú városi előljáró, ügyész, Pápay Miklós uradalmi ügyvéd, Nagy Ignác uradalmi ügyvéd, később jószágigazgató, Pálffy Károly⁸¹ táblabíró, főiskolai tanácsai ülnök, egyházi előljáró, Rába Antal, Stámpfl Pál, Koller Ignác ügyvéd, Könynye Ferenc városi jegyző, Fittler István és Szauer Ferenc pápateszéri zsidó bérlő. A felsorolt személyek az általunk vizsgált öt fürdőszezonban rendszeresen látogatták a fürdőt és sokuknak feleségét is a vendégek között találjuk. A törzsvendégek nevét érdemes összevetni a fent közölt pápai kaszinótagok nevével; a két társaság tagjai nagy vonalakban megegyeznek. Ez is csak erősíti azt a feltételezésünket, hogy a pápai kaszinó, vagy tagjai érdekeltek voltak az ugori fürdő működtetésében. Mindezek alapján elmondható, hogy Ugodon egy lokális jelegű, elsősorban a pápai fürdőközönseget kiszolgáló, de a környező települések fürödni vágyóit is befogadó fürdő működött, melynek vendégközönségében egy, általában ugyanazokból a személyekből álló, rendszeresen itt nyaraló törzsvendégi kör rajzolódik ki.

Ugor gyógyvizei elsősorban a pápaiakat szolgálták ki, ők azonban nem egyszerűen kirándulohelyként tekintettek a fürdőre, hanem mint nyaralásuk színhelyére. Ez a megállapítás érdekes módon éppen a tehetősebb, városi középrétegre érvényes, nem annyira a környező falvakból ide látogatókra. A jelenség magyarázata lehet egész egyszerűen közvetlen érdekeltségük a fürdőn, amit forrásokkal nem tudunk igazolni, de igaz lehet, ha elfogadjuk a korábbi feltevésünket, hogy a pápai kaszinó tagjaiból alakult a fürdői részvénytársaság. Másik magyarázat lehet az, hogy egy pápai baráti társaság Ugodot választja a nyaralás színhelyéül, ahová bármikor könnyen eljuthat minden tagja, míg egy távolabbi fürdő látogatása nem mindenki számára lehet elérhető. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy az ugori fürdő működésének időszakában számos pápai illetékességű személy megfordult Füreden, köztük olyanok is, akik egyéb-

⁸⁰ SZINNYEI 1891. I. 1120-1122.

⁸¹ Érdekes adalék az ő fürdőre járásához — tekintettel az ugori víz gyógyhatására — hogy halálozási anyakönyvébe tett bejegyzés szerint „bélvész”-ben hunyt el 1861-ben.

ként Ugodra jártak fürödni. 1840-ben összesen 19 pápai lakos járt Füreden.⁸² Köztük találjuk a leggyakoribb ugodi vendéget, Vermes Illést. Rajta kívül az Ugodon nyaralók közül ebben az évben Füreden járt még Nagy Ignác, August Károly és Fülöp József. A többi Füreden vendégeskedő pápai közül tizen zsidó vendégek voltak, köztük egy rabbi. Rajta kívül egy üveggyáros kivételével mindannyian kereskedők voltak. A pápai vendégek közti viszonylagos nagy arányuk oka az lehetett, hogy a lakhelyükhöz legközelebb fekvő ugodi fürdő híjával volt olyan szolgáltatásnak, amit Füreden megkaphattak. Feltételezzük, hogy az ittlévő rituális fürdő miatt választották inkább ezt a helyet, másrészt foglalkozásuknál fogva sokkal mobilisabbak voltak pápai polgártársaiknál.

A FÜRDŐ BEVÉTELEI

E fejezetcím többet ígér, mint amit valójában megtudhatunk a rendelkezésünkre álló vendégkönyvből. A bevételek közül csak a szobák kiadásából és a kávéház működéséből származó bevételeket ismerjük. A fürdő, a savanyúvíz esetleges értékesítéséből befolyó összegekről nincs tudomásunk. Azt sem tudjuk pontosan, hogy a szobadíjak mit tartalmaztak 1840-1844 között; beleértették-e a fürdön való tartózkodás egy napra eső összes felmerülő költségét? Külön szedett kúrtaxáról – mint ahogy ebben az időszakban máshol sem volt szokás – Ugodon nem tudunk. Véleményünk szerint Ugodon a kezelésekért nem kellett külön díjat fizetni. Ha így lett volna, annak nyomát megtaláltuk volna a számadáskönyvben, feltéve, hogy a fürdőt és a vendégházat is ugyanaz a jogi személy bérelte. A csak nappal fürdön tartózkodó vendégek által fizetett napidíjak szintén tartalmazták a szoba jöhető költségeket, melyek különben nem lehettek széles körűek. Azért is volt megállapítható fix összeg a nappali fürdön tartózkodás és a szállással egybekötött napi díjakra vonatkozóan, mert állandó, szűk körű, nem bővíthető szolgáltatások álltak a vendégek rendelkezésére: fürdés, savanyúvíz-ivás, szállás, kávéházi szórakozás.

Mindent összevetve, az ugodi fürdő összbevételei nem sokkal térhettek el a részvénytársaság által bérelt részek bevételétől, azaz azt gondoljuk, hogy a szobák bérleti díja fedezett minden költséget, leszámítva a szórakozásra egyénileg elköltött összegeket.

Számos, a veszprémi püspökhöz benyújtott papi kérvény utal arra, hogy az egyházmegye betegeskedő plébánosai szívesen gyógytatták magukat Ugodon. Az orvosi igazoló bizonyítványok mellett a várható költségek listáját is mellékeltek kérvényeikhez. Pl. Nagy József gelsei (Zala vm.) plébános 1829-ben idegsorvadásával és izomrenyheségével, Zsoldos János pápai tisztiorvos javaslatára 12 napos kúrára készült. Előrelátható kiadásai a következők voltak:

⁸² Katona Csaba szíves közlése.

12 napi feredés kerül	
1. szoba, földszinten, ágybeli nélkül	12 Fl
2. étel reggel, délbe, este napi 2,30	30
3. napjába két feredés	12
4. két fuvar Pápára	4
5. apró szolgálatok	4
Összesen:	62 Fl
Ha ágybelit is adok, akkor még	6 Fl ⁸³

Az ugodi fürdő szolgáltatásai és azok árai később, a részvénytársasági időszakban sem változnak jelentős mértékben. A fürdővendégek költségeit az határozta meg, hogy hány napot tartózkodtak a fürdön és hány ágyat béreltek. Ugodon a költségek legfennebb csak ebben a tekintetben tértek el egymástól. Itt ugyanis minden vendég egyforma összeget fizetett ugyanazért a szolgáltatásért. A vendégek között sem társadalmi hovatartozásuk, sem egyéb vonatkozásban nem tettek különbséget, mint más fürdőkön, ahol a tehetősebbek többet fizettek szegényebb társaiknál. Ennek az is oka lehetett Ugodon, hogy a vendégek többnyire azonos társadalmi csoportokból kerültek ki, a középrétegekhez tartoztak.

A napidíj attól függően volt nagyobb vagy kisebb, hogy a vendég a fürdön maradt-e éjszakára. Ugodon ugyanis napi díjat is lehetett váltani, ha az illető nem kívánta az éjszakát is ott tölteni, s ez természetesen kisebb összeg volt, mint a szállásért fizetett összeg. Megjegyzendő, hogy a vendégek nappali tartózkodásra is kaptak szobát.

7. számú táblázat
Napidíjak

Év	1840	1841	1842	1843	1844
Nappal	30 kr	30 kr	18 kr	18 kr	18 kr
Nap/fő	1vf 12 kr	1 vf 12 kr	48 kr	48 kr	48 kr

1842-ben megváltozott a tarifa, az árak majdnem a felére csökkentek. A változás okát nem ismerjük.

Egy napra a szállásdíj egy személyre, tehát egy ágyra 1 váltóforint 12 krajcárba került. Ha két ágyat bérelt egy éjszakára, akkor a fenti összeghez csak a második ágy árát számították hozzá, így tehát két vendég egy éjszakáért 1 forint 24 krajcárt tartozott fizetni. Ha a vendég két napot töltött a fürdön és két éjszakára szállt meg, értelemszerűen az egy nap – egy ágy tarifa dupláját fizette, azaz 2 váltóforint 24 krajcárt, ha pedig erre a két éjszakára két ágyat bérelt, akkor szintén csak az ágy árát duplázták, így 2 váltóforint 48 krajcárral tartozott.

Az 1842-es szezonról egy éjszaka egy személyre 48 krajcárba került, két személyre pedig 1 váltóforintba.

⁸³ Rajczi Pál ugodi plébánosnak, a Veszprémi Érseki Levéltár igazgatójának szíves közlése alapján.

8. sz. táblázat

A szobák kiadásából származó éves jövedelem

1840.....	398 vft 34 kr
1841.....	402 vft 56 kr
1842.....	282 vft 53 kr
1843.....	257 vft 10 kr
1844.....	292 vft 39 kr

A vendégek, egyben kaszinótagok közül néhányan a szezon végén, tehát szeptemberben fizették ki az egész nyárra bérelt szoba árát. Egy kétágyas szoba bérleti díja egész nyárra 25 vft-ba került. Így 1844-ben a 4-es számú szobáért Augusz Károly perceptor és Nagy Ignác fejenként 12 vft 30 kr-árt fizettek. Hozzájuk hasonlóan Rába Antal és Nagy Károly a 3-as számú szobáért a szezon végén fizették meg a 25 forintot.⁸⁴

Mint már említettük, a fürdői jövedelmek egy részét a kávéházi jövedelmek tették ki, többek közt a teke-, a biliárd- és a kártyapartikból befolyó összegek. A biliárd-partikból származó bevételeket naponta vezették, megjelölve, hogy hány partiért mennyi pénzt szedtek be. Ez a napi összeg sohasem emelkedett 4-5 vft fölé, legtöbbször inkább 1-2 vft között mozgott. A tekéből és kártya-partiból nem minden nap származott jövedelme a kávéháznak, azonban a befolyt összeg meghaladta a biliárdból származót, általában 2-5 vft-ot tett ki, de ritkábban meghaladta az 5 vft-ot is. Összességében azonban a biliárd-partikból a kávéháznak több jövedelme származott. 1 vft-ért 15 biliárd-partit lehetett játszani Ugodon.

9. sz. táblázat

A kávéház jövedelme

<i>Biliárdból</i>	<i>Kártyából</i>	<i>Összesen</i>
78 vft 12 kr	35 vft 20 kr	113 vft 42 kr
60 vft 32 kr	18 vft 34 kr	79 vft 6 kr
52 vft 27 kr	48 vft 9 kr	100 vft 36 kr

Ugodon a vendégeknek nem kellett meleg ételről gondoskodniuk, mert a fürdői vendéglőben mindenki megebédelhett viszonylag olcsón: hat személyre mindössze 1 vft-t kellett befizetni.⁸⁵ Zsidó vendégek számára fenntartott rituális étteremről Ugodon nem tudunk. A vendéglő bevételei valószínűleg nem a részvénytársaság pénztárába folytak be, mert a számadáskönyvben nyomát nem találjuk. A vendéglőt egy másik bérlő működtethette.

⁸⁴ Számadáskönyv 28.

⁸⁵ CSERESNYÉS 1841. 7-8.

A SZOBÁK FELSZERELÉSE

1844. április 29-én, tehát a szezon megkezdése előtt a szobák rendben tartásával megbízott „szobaasszonynak”, Tiedge Háninak átadott szobafelszerelésekről, ágyneműkről, takarító eszközökről számadási jegyzőkönyvet készítettek.⁸⁶ Ennek alapján kellett a szezon végén, valamikor szeptemberben elszámolnia a fürdőt bérlő részvénytársaságnak.

A felsorolt tárgyak számát össze tudjuk vetni egy 1840–1843 közötti időszak valamelyik évében felvett másik számadás adataival,⁸⁷ amelynek pontos keltét sajnos nem ismerjük. A két évben felsorolt tárgyak nagy vonalakban megegyeznek, 1844-ben valamivel többféle tárgyat találunk. A szobák felszerelési tárgyai általában a szállás, alvás és fürdés kellékei. Az ágyneműk, mosdófelszerelések mellett törölkendőket, a mosdóhoz–fürdéshez szükséges lavórokat, korsókat és ivópoharakat találunk.

Az alábbiakban közöljük a leltárba vett tárgyak listáját mindkét évből.

Az ugodi fürdőhöz Ritter Erzsébet szobaasszonynak gondviselése és számadása alá következő szerek adattak:

Szerek nevei	Darab
1. Madrácz, egy-egy 18 fontos. Negyven darab	40
2. Paplan, mind pamut. Negyven darab	40
3. Tollas vánkos hatvan darab, összesen 113 1/2 liter tollal	60
4. Lószőrös vánkos húsz darab, összesen 71 liter lószőrrel	20
5. Tollas dunnya két darab	2
6. Alsó lepedő No. 1 hatvan darab jegyezve 1-től 60-ig	60
7. Alsó lepedő No. 3 hatvan darab jegyezve 61-től 120-ig	60
8. Paplan lepedő No. 4 nyolcvan darab jegyezve 1-től 80-ig	80
9. Felső vánkoshaj százhatvan darab jegyezve 1-től 160-ig	160
10. Szalmazsák negyven darab	40
11. Törölköző kendő vastagabb száz darab jegyezve 1-től 100-ig	100
12. Törölköző kendő vékonyabb száz darab jegyezve 101-től 200-ig	200
13. Réz gyertyatartó, nagyobb tíz darab	10
14. Réz gyertyatartó, kisebb húsz darab	20
15. Fekete rámás tükör tizenkét darab	12
16. Lavoír (mosdó edény) húsz darab	20
17. Kőedény - fejér korsó húsz darab	20
18. Éjeli edény huszon nyolc darab	28
19. Üveg pohár húsz darab	20
20. Törülő ruha tizenhét darab	17

⁸⁶ Számadáskönyv 4-5.

⁸⁷ Uo. 2-3.

21. Mosóteknő egy	1
22. Mángorló egy	1
23. Kefesöprű egy	1
24. Poroló kefe egy	1
25. Fekete vizes korsó kettő	2
26. Három ajtós ruhatartó almárium egy	1
27. Vaszazék egy (ez nem vétetett)	1
28. Koppantó réz tizenkét darab	12
29. Koppantó aczél tizennyolc darab	18

1844-diki április 29-én Tiedge Háni ugodi szobaasszonynak
számadása alá adatott:

Madrácz lószőrrel töltve	34
Tollas dunyha	2
Lószőrös vánkös	20
Tollas vánkös	60
Szalma zsák	35
Lepedő	36
Vánkös cziha	40
Törülködő kendő fein	25
Por törülő ruha	10
Dunyha cziha	2
Kisebb réz gyertyatartó	12
Aczél hamvevő	9
Réz hamvevő	3
Szoba tükör nagyobb jó	10
Szoba tükör nagyobb törött	2
Szoba tükör középszerű	1
Szoba tükör kitsiny	3
Éjjeli edény	25
Fehér korsó	16
Fehér lavoír	19
Üveg pohár	18
Paplan	36
Ruhaszártó kötél	2
Nyeles szoba seprű	2
Partvisch	1
Bádög szemét lapát	1
Sajtár	1
Vaszazék	1
Öntöző kanna	1

Rosta	1
Kézi fűrés	1
Fűrő	1
Ásó	1
Kapa	1
Vasgereble	1
Út nyeső saraboló	2
Fehér vízes korsó	2
Talítska	1

Június 2-án

Lepedő	24
Törülköző kendő fein	25
Vánkos cziha	20
Réz gyertyatartó kisebb	8
Réz gyertyatartó nagyobb	12
Hamvevő réz	2
Hamvevő aczél	18

Június 25-én

Réz hamvevő	2
Aczél hamvevő tizenkettő	12

Az 1844 előtti évekből származó számadáskönyv alapján a vendégszobákban összesen 40 fekvőhely lehetett, hiszen ennyi matracot, szalmazsákot, paplant és valamivel több vánkost, lepedőt soroltak fel. Ezzel szemben 1844-ben már csak 34 matracot adtak át. Az ágyak megvetéséhez szükséges egyéb kellékek, mint: vánkos, szalmazsák, lepedő, paplan, ciha száma is kevesebb férőhelyre utal. Az ágyszám csökkenése nem feltétlenül a forgalom, egyben az igény csökkenését mutatja. Elképzelhető, hogy az egyes szobákban a kényelem érdekében csökkentették az ágyak számát, vagy lakószobát—vendégszobát más helyiséggé alakítottak, ezáltal csökkentve a szálláshelyek számát.

A vendégeknyvben megjelölt szobaszámok 16 szoba meglétére utalnak, ahol a fürdővendégek megszállhattak. A szobák számára következtethetünk még a tükrök és gyertyatartók számából. Az 1844 előtti évben 10 nagyobb és 20 kisebb, míg 1844-ben 12 kisebb és 12 nagyobb gyertyatartót írtak össze, valamint 20 fekete rámás, illetve 16 (ebből kettő törött) tükröt találunk. Ezek az adatok 12-16 szoba meglétét valószínűsítik. A felsorolt tárgyak alapján az ugori fürdőn az elemi kényelmi elvárásoknak megfelelő felszereltségű szobák várták a vendégeket. Sok más fürdőn tapasztalt gyakorlattól eltérően, itt nem a vendégnek kellett az ágyneműről, a tisztálkodáshoz szükséges eszközökről gondoskodnia, mert az ugori fürdőn azt biztosították neki.

A FÜRDŐ MEGSZŰNÉSE

Az ugodi fürdő intézményszerű működésének megszűnése nem esett egybe a fürdő-részvénytársaság felbomlásával, amely így megszűnt a továbbiakban bérlője lenni. Az 1844-et követő években találunk olyan adatokat, amelyek bizonyítják, hogy a fürdőélet nem szűnt meg Ugodon. 1874-ig, a Pápai Lapok beindulásáig csak elszórt adatokra támaszkodhatunk, ettől az évtől kezdve azonban minden idényben találunk a fürdőre invitáló meghívót és a fürdői életéről tudósító írásokat.

A részvénytársaság 1844-ben tehát beszüntette működését és az 1840-től vezetett éves számadáskönyvét lezárta. A részvénytársaság felbomlásának pontos oka ismeretlen, de egy, ugyanebben az évben kelt olvasói levél némileg megvilágítja számunkra a történeteket:

„A Pápához közellevő, egykor nagy gyógyerejű savanyúvizéről híres ugodi fürdő is közel áll végenyészetéhez. A részvénytársaság, mely eddig fönn akará tartani, most a bútor egymásközi arányos elosztásában mutogatja részvétét.”⁸⁸ A tudósítás azt sejteti, hogy a működtető részvényes tagok között az egyetértés megbomlott és felszámolva érdekeltségüket a fürdőben, a következő évre már nem kívánták kibérelni. Ez a tény azonban nem vonta maga után a fürdő bezárását. 1845-ből és 1846-ból még biztos adatokkal rendelkezünk, amelyek a fürdőélet folytatásáról tanúskodnak. (Ld. az idézett *Életképek és Pesti Divatlap* adatait.)

A század hetvenes éveiben a helyi újságban megjelenő fürdői hirdetések azonos állapotokat sejtetnek a negyvenes években fennállókkal, amely időszakból a számadáskönyv származik. A fürdői társadalom, az Ugodra járó vendégek köre, fürdői szokásaik az évtizedek során nyilván változtak, de az itt igénybevehető szolgáltatások legfennebb csak színvonalukban voltak másak. A fürdőt ebben az időszakban Raab Mihály vendéglős bérelte. Hirdetésének tanúsága szerint maga gondoskodott „a fürdőháznál a sebészetben jártas egyénről, ki a tekintetes megyei főorvos felügyelete alatt a tisztelt vendégek rendelkezésére készen áll.”⁸⁹ A nemcsak fürödni vágyókat finom és olcsó „magyaros” ételekkel, gyors kiszolgálással csalogatta Ugodra. A fürdőszezon több évben is Cseresnyés Károly pápai zenész és zenekara által adott táncmulatság nyitotta meg. A fürdőt bérlő vendéglős ugodi lakos volt, aki a mulatságok alkalmából maga szerződtette a zenészeket. A reformkori Péter–Pál-napi vigadalom továbbra is szokásban maradt Ugodon, a Pápai Lapok több évben is beszámol az eseményről.

A hetvenes évek élénk fürdőélete, egyben valószínűleg maga a fürdő is hamarosan megszűnt. A Pápai Lapok 1881-es rövid tudósítása a kiváltó okra is rávilágít: „Az ugod-vadkerti fürdőben az idén oly kevés vendég van, hogy az uraság jövőre aligha fogja a fürdőt, mint ilyen bérbeadni. Annál nagyobb látogatásnak örvendő uszodánk, mely valóban megérdemelné, hogy a távolabbi vidék lakói is felkeressék.”⁹⁰ Az ok tehát az 1875-ben részvénytársasági formában létrejött uszoda támasztotta konkurrencia volt. Sajnos nem rendelkezünk a szövegből amúgy kicsengő színvonalbeli különbségeket egyér-

⁸⁸ HONDERÚ 1844. II. félév. 33-34.

⁸⁹ Fürdői hirdetmény. Pápai Lapok. II. évf. 20. sz. 1875. tavaszutó 15.

⁹⁰ Pápai Lapok. VIII. évf. 33. sz. 1881. július 31.

telmősítő adatokkal, amelyek esetleg vonzóbbá tették a pápai uszodát, az azonban nyilvánvaló, hogy a pápai fürdőközönség nem utazott el pusztán a fürdőzés végett, ha a városban is megtalálta ezt a szórakozási lehetőséget. Ha pedig a reformkori állapotokhoz képest Ugodon nem történt fejlesztés, a pápai uszoda nyújtotta lehetőségek sokkal vonzóbbnak számíthattak a fürödni vágyók körében. Itt ui. „a tükör és zártfürdő naponként nyitva lesz reggel 7 órától esti 9 óráig. [...] A fürdőárak következők: tükörfürdő személyenként 10 kr., zárt fürdő egy személyre 15, minden további 5 kr. Uszásban oktatás havonként a fürdő díjt is beszámítva 5 ft., fürdődíj egész idényre 10 ft., az uszós felszabadulásakor 1 ft., lepedő 5 kr., uszógatya 3 kr., törülköző 2 kr., 12 jegyért 10 jegy ára fizetendő, ha valaki előre bérel.”⁹¹

A fentieket összegezve úgy gondoljuk, hogy az ugodai fürdő intézményszerű működése az 1881-es szezonnal megszűnt. Bérlése nem hozott többé jövedelmet, ezért értelmét veszítette. Közel hatvan évig tartó működése — változó színvonalon, ugyan — az egyetlen ilyen jellegű adottság volt a környék lakossága számára. Az évtizedek során a fürdőélet, a fürdői szokások és velük együtt valószínűleg a fürdő is változtak. Az Ugodra járó közönség is immár szélesebb társadalmi rétegeket ölelt fel, melyben a pápai diákság egyre nagyobb arányban vett részt.

Az egykori fürdő népszerűségét bizonyítja, hogy megszűnése után több évtizeddel is elevenen élt az emlékezetben. 1904. május 17-én a pápai városi tanács Mészáros Károly polgármester indítványára tárgyalást kezdeményezett az Esterházy-uradalommal az ugodai fürdő újramegnyitásáról a pápai és környékbeli közönség előtt. A kezdeményezés azonban eredménytelen maradt, a fürdő többé nem nyitotta meg kapuit.⁹²

A falu és a környék lakói, akik ismerték és kedvelték a fürdőt, illetve a savanyúvizet, valószínűleg továbbra is eljártak a forrásokhoz, de már nem szálltak meg vendégházakban, nem nyaraltak Ugodon. A fürdőépületek sorsáról nem szólnak a források. A XX. századi tulajdonosváltások, az államosítás során a faluhatárok erre a részére építették fel a termelőszövetkezet istállóit, gépállomását, és igénybe vették a fürdő régi vendégházát is. A helybeliek visszaemlékezése szerint az ötvenes években nyáron a munka befejeztével a TSZ-munkások még azokban a fakadokban fürödtek meg, amelyek a XIX. század huszas éveiben készültek, és amelyekben az akkori fürdővendégek kúráikat vették. A falubeliek továbbra is használták a forrásvizet melegítve fürdésre és főzésre egyaránt. A XIX. századi fúrások óta folyamatosan működő források végül 15-20 évvel ezelőtt valószínűleg végleg elapadtak, így a régvolt ugodai híres fürdő utolsó nyomai is eltűntek.

⁹¹ Pápai Lapok. II. évf. 24. sz. 1875. nyárelő 12.

⁹² A lelkes kezdeményezők a következőket írták: „Mi, akik vissza tudunk emlékezni arra az időre, amikor a fürdő-hely a nagyközönség számára még nyitva állott, tudjuk, hogy az — különösen vasár- és ünnepnapokon — mily nagyon látogatott volt. Pedig akkor a vadkerti kirándulás nem is tartozott az olcsóbb mulatságok közé, mert egy bérkocsit abban az időben 7-10 koronát is elkértek a fuvarosok.” Új, kedvező lehetőségként említették a vasúton való megközelítés lehetőségét is. Pápai Lapok. XXXI. évf. 1904. május 22.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára — Kézirattár, Pápa
Ugodi Fürdő Rt. Számadáskönyve 1840-1844. O.856.
- Magyar Országos Levéltár (MOL), Budapest
Postaúttérképek. S 12. Div. XVIII. No. 14/2, 27.
Conscriptio regnicolaris, 1828. N 26. B 201-208.
Esterházy-család levéltára. Dominium Pápa, P 1216. c. 64. No. 160.
- Veszprém Megyei Levéltár (VeML), Veszprém
Pesty Frigyes helységnévtára, 1864. Mikrofilmgyűjtemény, 7. tek. 305-310. Eredeti: OSZK. Kézirattár, Fol. Hung. 1114. 60. köt. 510.
- BAKONYVÁRI 1898 = Bakonyvári Ildefonz: A pápai kath. gymnasium története a pannonhalmi bencések idejében (1806–1896). Pápa, 1898.
- BOLEMAN 1896 = Boleman István: Magyar fürdők és ásványos vizek. Bp., 1896.
- CHYZER 1885 = Chyzer Kornél: Magyarország gyógyhelyei és ásványvizei. Sátorajújhely, 1885.
- CSERESNYÉS 1841 = Cseresnyés Sándor: Az ugodi sós, vasas, gyantáros, ibolyós hideg forrásokról. Pápa, 1841.
- FÉNYES 1841 = Fényes Elek: Magyar országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. I. Pest, 1841.
- FÜLÖP 1994 = Fülöp Éva Mária: A pápa-ugod-devecseri Esterházy-uradalom megszervezése és gazdálkodása a 18. század folyamán. Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig. Pápa, 1994. 225-286.
- HUDI 1989 = Hudi József: A balatoni fürdőkultúra a reformkorban. Zalai Gyűjtemény 28. Zalaegerszeg, 1989. 109-134.
- HUDI 1994 = Hudi József: Pápa város önkormányzata 1848/49-ben. Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig. Pápa, 1994. 323-350.
- HUDI 1995 = Hudi József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995.
- ILA-KOVACSICS 1964 = Ila Bálint-Kovacsics József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. I. 1964.
- KAPOSSY 1905 = Kapossy Lucián (összeáll.): Pápa város egyetemes leírása. Pápa, 1905.
- KÓSA 1999 = Kósa László: Fürdőélet a Monarchiában. Bp., 1999.
- KÓSA LÁSZLÓ: A fürdővendégek társadalmi összetétele a kiegyezéskori Magyarországon. In: Hétköznapiok historikuma. Szerk. Dusnoki-Draskovich József-Erdész Ádám. Gyula, 1997. 75-108.
- KÖVY 1986 = Kövy Zsolt: A 150 éve alapított Pápai Kaszinó története. Honismereti Tanulmányok XII. Veszprém, 1986. 53-73.
- LENGYEL DÁNIEL: Fürdők gyógy erejéről. Budán, 1842.
- LENGYEL DÁNIEL: Fürdői zsebkönyv. Budán, 1853.
- LIPSKY, Johannes: Repertorium Locorum [...] Hungariae... Budae, 1808.
- LIPTÁK 1972 = Lipták Gábor: Hévíz. Bp., 1972.

LUDVIGH 1832 = Ludvigh, Samuel von: Reiß in Ungarn im Jahre 1831. Pesth, 1832.

PETNEKI 1991 = Petneki Áron: Múzsák szabadságon. Az idő múltatásának kultúr-története a magyarországi fürdőhelyeken (1815–1848). Helikon, 1991/1-2. 240-249.

PETNEKI ÁRON: A magyarországi gyógyfürdők idegenforgalma és vendéglátása a XVIII. század végén és a XIX. század első felében. Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum Évkönyve. 1982. 146-161.

SINGER 1872 = Singer, Bernhard Dr.: Die Therme Hévviz bei Keszthely in Ungarn. Gross-Kanizsa [Nagykanizsa], 1872.

SZINNYEI 1891, 1914 = Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái. I., XIV. köt. Bp., 1891, 1914.

TOGNIO 1843 = Tognio Lajos: Néhány szó Magyarhon ásványvizeiről. Pesten, 1843.

TÖRÖK 1859 = Török József: A két Magyarhaza első rangu gyógyvizei és fürdőintézetek. Debrecen, 1859.

VAJKAI 1955 = Vajkai Aurél: Parasztfürdőhelyek. Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei. I. 1955. 76-106.

VERMES 1838 = Vermes Illés: A pápai casino részvényeseinek névsora betűrenddel, annak törvényei és egyéb tudnivalói. Pápa, 1838.

WACHTEL 1859 = Wachtel, David: Ungarns Kurorte und Mineralquellen. Oedenburg [Sopron], 1859.

ÉLETKÉPEK 1845. 3. köt. 25. sz.

PESTI DIVATLAP 1846. 596.

HONDERÚ 1844. II. félév, 33-34.